

בירור הלכה בענין קיום מצוות הפורים בשכונת אחיסמך הסמוכה לעיר לוד אם נוהג שם כפרוז בי"ד או כמקום מסופק שנוהג בב' הימים מספק

ע"פ הכרעת מורינו הגאון ר' חזקיהו אברהם ברוידא שליט"א

נכתב ע"י הרב משה בלוי שליט"א מחו"ר כולל "זכרון קלם" בני ברק

סימן א'

גדר דין פרזים בי"ד ומוקפים בט"ו

א. מתני' מגילה ב' ע"א כרכין המוקפין חומה מימות יהושע בן נון קורין בט"ו, כפרים ועיירות גדולות קורין בי"ד. ובגמ' מגילה ב' ע"ב מבואר דילפינן מקראי דזמן פרזים חלוק מזמן מוקפין, ואיתא פלוגתא בזה דבבביתא מבואר דדעת רבי יהושע בן קרחה דכרכין המוקפין חומה מימות אחשורוש קורין בט"ו, ודלא כמתני' דמוקפין מימות יהושע קורין בט"ו.

פלוגת הרמב"ן והר"ן בטעם החילוק בין פרזים למוקפין

ב. ובטעם החילוק בין פרזים למוקפין איכא פלוגתא בראשונים דברמב"ן בחי' ריש מגילה כתב וז"ל ולאחר מיכן בשנים הבאות עמדו פרזים ונהגו מעצמן לעשות יום י"ד משתה ושמחה ויום טוב, אבל מוקפין לא עשו כלום לפי שהיה הנס גדול בפרזים והיה עליהם הסכנה יותר כדפרישית, וזה שכתוב ע"כ היהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות עושים את יום י"ד משתה ושמחה ולא הוזכרו כאן מוקפין כלל, אחר זמן לאחר שהאיר הקב"ה את עיניהם ומצאו סמך מן התורה, עמד מרדכי ובית דינו וראו דבריהם של פרזים שראוי הנס הזה לעשות לו זכר לדורות, וקבעו אותו על כל ישראל שכולם היו בספק, וראוי להקדים פרזים למוקפים שהיה ניסם גדול והם התחילו במצוה תחילה לעשות להם לבדם יו"ט לפיכך קבעו להם יו"ט של פרזים לבדם ושיהא מיוחד להם, ושל מוקפין קבעו ביום נוח של שושן וכו', ובהמשך כ' הרמב"ן וז"ל והיינו דאמרין מגלה דף ה' פרזים ומוקפין דכתיב גבי מגילה דהני מיגלי והני מכיסי או דלמה דהני מיגני והני לא מיגני, אלמא טעמא דתקנתא משום הצלה דאית להו למוקפין דמיגני בחחומתן ונלחמים או דמיכסו ומיטמרי מאויבים.

והיינו דיסוד הדין דכרכים קוראים בט"ו הוא משום דבשעת גזירת המן היה עיקר הסכנה בפרזים אבל במוקפין לא היה סכנה כ"כ, ולכן בתחילה קודם שקבע מרדכי את תקנת פורים עשו מעצמם פרזים יום טוב זכר לנס ומוקפים לא עשו עד שבא מרדכי וקבע חובת פורים לכל ישראל ולמוקפין ג"כ דסו"ס גם היו בסכנה, ומ"מ כיון שלא היו בסכנה כפרזים עושים בט"ו, ולכן דין חומה לענין מקרא מגילה תלוי בהגנת הכרך.

אבל בר"ן על הרי"ף הביא דברי הרמב"ן ודחה הדברים דרוב ישראל לא היו בחו"ל וממילא היו גם המוקפין בסכנה, וביאר הר"ן הטעם שפרזים בי"ד ומוקפין בט"ו וז"ל יש לומר מפני שהיהודים היושבים בעיר הפרזות והיהודים אשר בשושן לא נחו מאויביהם ביום אחד שהרי היהודים הפרזים נחו בארבעה עשר (אסתר ט' י"ז) והיהודים אשר בשושן נחו בחמשה עשר (שם ט' י"ח) ועשו כל אחד מאליהם ביום מנוחתו משתה ושמחה לפיכך כשקבעו להם יו"ט לדורות קבעוהו לכל אחד ביום שנחב בו, והושוו כל הכרכים המוקפין חומה לשושן [שהיתה מוקפת חומה] מפני שבה היה עיקר הנס, ומק' הר"ן דזה ניהא לר' יהושע בן קרחה דתלו במוקף מימות אחשורוש אבל למתני' דידן דקבעו מימות יהושע מה הטעם, וכ' דבירו' מבואר דזה כדי לחלקו כבוד לארץ ישראל וז"ל ופירוש הענין דכיון דהוצרכו לחלוק בין מוקפין לשאין מוקפין כשם שנחלקה שושן משאר עיירות אילו תלו הדבר מימות אחשורוש היתה ארץ ישראל שהיתה החריבה באותן ימים נידונית כפרזים והיה גנאי בדבר, לפיכך תלו הדבר בימות יהושע בן נון כדי שתהא נידונית ככרכים שאע"פ שעכשיו אין להם חומה כיון שהיתה מוקפת מימות יהושע בן נון הרי דינה כאילו יש בה חומה וכו'.

וכדברי הר"ן משמע ברשב"א מגילה דף ב' ע"ב דחלוק פרזים ומוקפים שכל א' עושה היו"ט ביום מנוחתו, ופרזים שנחו ב"ד עושים בי"ד, ומוקפים עושין כשושן שנחו בט"ו.

וכן כ' הרטב"א דף ד' ע"ב וז"ל דהא חשיבותא דכרכים דיהבו להו יום ט"ו שהיה להם יום מנוחה יותר מזמן הנס, ולכאור' כונתו דכיון דשושן היה יום מנוחה בט"ו עשו כרכים כיום המנוחה של שושן.

ביאור המאירי בטעם החלוקה בין כרכים למוקפין

ג. ובמאירי בסוגיין מבואר אופן אחר וז"ל ומה שאנו נותנין חמשה עשר לכרכים יצא לנו בגמרא ממה שנאמר במקרא ע"כ היהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות עושים את יום י"ד וכו' ונראה לי הטעם שהכרכים לרוב חשיבותם ראוי להם לשמוח בשני הימים ואם היתה קריאתם בי"ד כבר כלתה השמחה אחר שעבר יום עיקרו של נס אבל כשקורין בט"ו אי אפשר שלא לשמוח קצת בי"ד שהוא תחלת הנס ועיקרו, והיינו דיש ענין בי"ד שהוא עיקר הנס ויש ענין בט"ו שוב נחו בשושן ונתנו לכרכים שהם חשובים ט"ו כדי שעי"ז ישמחו בב' הימים, וחשיבות הכרך נראה דזה משום שיש שם עם רב שגרים בכרך שהוא מקום מוגן ויש יותר פרסומא ניסא.

ביאור הב"י בזה

ד. ובב"י בס' תרפ"ח ביאר אופן אחר דהטעם שמוקפין בט"ו דרצו חכמים שיהיה זכרון לארץ ישראל בתקנת פורים לכן תקנו שהמוקפין מימות יהושע יעשו בט"ו, ובט"ז שם הביא דבריו והק' עליהם וביאר על דרך הר"ן, אבל הפר"ח שם ביאר כהב"י.

סיכום הנ"ל

ויוצא דנחלקו הרמב"ן והר"ן והריטב"א דטעם כרכים בט"ו דלהרמב"ן דהנס בכרכים היה פחות מפרזים תקנו יום מיוחד למוקפים שיהא היכר שעיקר הנס הוא בפרזים, ולהר"ן הוא מטעם אחר דכיון דעיקר הנס היה בשושן דהוא מוקף עשון היכר לעיקר הנס שמוקפין יקראו בט"ו כשושן, ובמאירי מבואר דכרכים לחשיבותם נתנו להם ט"ו שיהיה עי"ז שמחה בב' הימים, ובב"י ובפר"ח מבארים דהיה דתקנת כרכים בט"ו שיהיה זכרון לארץ ישראל בתקנת פורים לכן תקנו דהמוקפין מימות יהושע יקראו בט"ו.

והרמב"ן אזיל לשיטתו דביאר הדין המבואר בגמ' אמר ריב"ל כרך שאין בו עשרה בטלנים נדון ככפר דהכונה דמוקף שאין בו עשרה בטלנים קורא בי"ד והביא רא' לביאור זה מהירו' וז"ל אבל בירו' מצאתי כרך שאין עשרה בטלנים תקנתו קלקלתו ונעשית כעיר וכו' ותקנתו היא כשקורא בי"ד שהוא עיקר הנס והכל קורין בו, והיינו דכונת הירו' דתקנתו שקורא בי"ד שהוא עיקר הנס הוא מחמת קלקלתו שאין בו עשרה בטלנים, אבל שאר הראשונים הק' על הרמב"ן מה הקלקלה במה שקורין בי"ד, וביארו הירו' באופן אחר דלשיטתם קריאת ט"ו היא קריאה חשובה יותר שבו נחו בשושן שנעשה עיקר הנס וא"א לבאר הירו' כהרמב"ן.

סימן ב'

גדר דין דסמוך ונראה לכרך נידון ככרך

א. גמ' מגילה ב' ע"ב דאמר ר' יהושע בן לוי כרך וכל הסמוך לו נדון ככרך, ועד כמה אמר אמר ר' ירמיה ואיתימא ר' חייא בר אבא כמחמתן לטבריא מיל, ובגמ' ג' ע"ב תנא סמוך אע"פ שאינו נראה, נראה אע"פ שאינו סמוך.

דברי הראשונים בטעם דסמוך ונראה נדון ככרך

ב. יעויין בח' הרשב"א מגילה דף ג' דמביא שיטת רש"י דמאי דמבואר בגמ' ר' יהושע בן לוי אמר כרך שישב ולבסוף הוקף נדון ככפר, וביאר רש"י דזה לגבי בתי ערי חומה, וביאר הרשב"א שיטתו דלגבי מגילה מבואר בגמ' לגבי הנדון בטבריה אם הים חשוב חומה הוא אם הקובע בחומה הוא מה שהם מוגנים ע"י החומה, או מה דהם מכוסים וזה אין שייך בים, ומבואר תלוי בהגנת החומה, וכן הקילו במגילה דגם סמוך ונראה, וחזינן דלא בעי גדר חומה כמו לענין בתי ערי חומה, ולכן ביאר רש"י דרק לענין בתי ערי חומה יש דין של הוקף ולבסוף ישב, והרשב"א דוחה דדוחק דהגמ' במגילה מביאה דין שנוגע לדין בתי ערי חומה ולא לענין מגילה, ולכן כ' הרשב"א דגם לענין מקרא מגילה צריך הוקף ולבסוף ישב וכמו בבתי ערי חומה, ולריב"ל דסבר דבעי גדר חומה לענין

מקרא מגילה כמו לענין בתי ערי חומה יתכן דבטבריה קורין ב"ד וחולק על חזקיה דנקט דגדר חומה לענין מגילה תלוי בהגנת הכרך, והטעם דסמוך ונראה דינו ככרך כ' וז"ל וטעמא דכל הסמוך ונראה אליו נמי משום דכיון דמיגנו ומיכסו בכרך הסמוך מימות יהושע דכל שהוא סמוך ונראה לכרך בשעת מלחמה מתאספין ובאין אל ערי המבצר הלכך הרי הן כאנשי הכרך ממש ומוקפין חומה מימות יהושע.

וכן כתב הרשב"א בדף ב' ע"ב ד"ה עוד הביא לגבי דברי הירו' דכרך שחרב ונעשה של גויים דפשט הירו' דכיון דהסמוכים קוראים בט"ו ה"ה בכרך, כתב הרשב"א וז"ל כיון דמעיקרא נתחייב הסמוך לכרך לקרות בט"ו משום דמיגנו בתוך הכרך וכו'.

והיינו דהטעם הוא משום דבשעת סכנה נאספים לכרך והם בכלל הגנת הכרך הרי הם נחשבים מוקפים.

והנה להרמב"ן הנ"ל בסי' א' דטעם מוקפין ב"ד משום דבשעת הנס היו פחות בסכנה, נחא דכיון דהסמוכים והנראים מוגנים בהגנת החומה דינם כדין הכרך, אבל הרשב"א גופיה לא הזכיר דברי הרמב"ן בטעם החילוק בין פרזים ומוקפים ומדבריו בדף ב' ע"א בד"ה והא דגרסינן מבואר דהחילוק הוא דפרזים נחו ב"ד ומוקפין בט"ו וכונתו למה דהבאנו שם בשם הר"ן, מ"מ חזינו דנקט דגדר הדין דסמוך ונראה קורא בט"ו משום דהם מוגנים בהגנת הכרך.

ויעויין גם ח' הריטב"א ג' ע"ב דביאר הטעם דחלוק מקרא מגילה מדין בתי ערי חומה דלגבי בתי ערי חומה מה שחזן לחומה אין לו דין בתי ערי חומה, ולגבי מקרא מגילה כל הסמוך ונראה, וכן חילקו לגבי טבריה שימה חומתה דלגבי מקרא מגילה יש צד דחושב חומה ולגבי בת ערי חומה אינו כן, וכתב וז"ל והכא נמי כל היכי דמיגנו ויש בה צד היקף חומה מימות יהושע בן נון כגון כרך והסמוך לו דכיון דסמוך לכרך מוקף, ומגנו בתוכו בעת צרה ובהדי הדדי קיימי ומשתתפי דינא הוא דליקרי בהדי הדדי, וכן כ' הריטב"א בדף ב' ע"ב וז"ל ומדינה ומדינה כריב"ל דאמר כרך וכל הסמוך וכו' דכיון דמיגנו בתוך העיר בעת צרה ומשתתפי לכל מילי כדידהו חשיבי לענין מקרא מגילה, וכן כתב הריטב"א בדף ג' ע"ב בביאור הטעם מדוע לגבי סמוך ונראה הקילו לגבי מקרא מגילה שיהיה הסמוך ונראה ככרך ולא הקילו לגבי שאר דינים כגון הדין שצריך הוקף ולבסוף ישב, וכתב וז"ל הלכך כי מקילינן בהני לשוויניהו ככרכים לענין מקרא מגילה לא טעו בהו לענין בתי ערי חומה דזיל קרי ביה רב הוא דכול עלמא ידעי דקל הוא שהקילו לענין מקרא מגילה לדונם בכרך דטעמא דכרכים במקרא מגילה משום דמגנו והני נמי מגנו.

וגם הריטב"א לא הזכיר יסוד הרמב"ן בטעם החילוק בין פרזים למוקפים ומ"מ כ' דגדר הדין דסמוך ונראה הוא משום דהם מוגנים בהגנת הכרך.

אלא דבריטב"א יש חידוש דבעינן דגם הסמוך והנראה ישתתפו בעניני הכרך¹, ויש לדון אם זה תנאי נוסף, או דהביאור דבכה"ג אורחא דמילתא דהם נכנסים לכרך בשעת סכנה והם כלולים בהגנת החומה דדרך מי שמשותף עם הכרך להיכנס לכרך בעת צרה, וכצד הב' שמעתי מהגרמ"ש קלין שליט"א.

פלוגתת הרשב"א והראשונים אם דין סמוך ונראה הוא קולא או מעיקר הדין

ג. הנה נתבאר דבראשונים מבואר דהטעם דסמוך ונראה נדון ככרך הוא משום דהם כלולים בהגנת הכרך, אבל יעויין בדברי הרשב"א בדף ג' דהביא דעת רש"י דמה דאמר ריב"ל דכרך שישב ולבסוף הוקף נדון ככפר זה לגבי דין בתי ערי חומה ולא לגבי מקרא מגילה, וביאר הרשב"א דהוכחת רש"י הוא מהא דמבואר דחזקיה קרא בטבריה שצידה אחד ים ב"ד וט"ו משום דמספקא ליה אם חומה לענין מגילה תלוי במיכסא או במיגנא וחזינו דלגבי מגילה אין צריך גדר חומה כמו לענין בת ערי חומה, וכן מהא דסמוך ונראה נדון ככרך לגבי מגילה אע"ג דלגבי בתי ערי חומה אינו כן מבואר דאין צריך גדר חומה לענין מקרא מגילה כמו לענין בתי ערי חומה.

¹ ויש לעיין בדברי השעה"צ סי' תרפ"ח אות ה' דכ' דרק בנראה בעי שישתתף ולא בסמוך, וכ' דכן משמע בריטב"א, ומקורו וכונתו לדברי הריטב"א בדף ב' ע"ב ד"ה ועד כמה דהזכיר הריטב"א דבנראה צריך שישתתף והבין השעה"צ דדוקא נראה, אמנם בריטב"א בדף ב' ע"א ד"ה וכי תימא בהא, וכן בדברי הריטב"א בדף ג' מבואר דגם בסמוך צריך שישתתף, וכן משמע בדברי הר"ן על הרי"ף דגם בסמוך בעי שישתתף בעניני הכרך, וכדברי השעה"צ כתב גם החזו"א בפשיטות בדעת הר"ן, וצ"ע מדברי הריטב"א כאן דגם בסמוך הצריך שישתתף, וכן בב"י בסי' תרפ"ח משמע בדעת הר"ן דגם הסמוך בעי שישתתף, וצ"ע.

אבל הרשב"א עצמו חולק וכ' כונת הגמ' לגבי דין מגילה דצריך שיהיה הוקף ולבסוף ישב ומה דמבואר בגמ' דחזקיה קרא בטבריה ב"ד ובט"ו ובגמ' לעיל מבואר דהנזון היה אי סגי בחומה דעביד מיגנו או דבעי חומה דבעי מיכסו פליג על ריב"ל דסבר דלמגילה בעי גדרים המבוארים בדין בתי ערי חומה.

וכתב הרשב"א דהטעם דסבר ריב"ל דסמוך ונראה קורא בט"ו אע"ג דלגבי בתי ערי חומה אינו נדון כבתי ערי חומה וז"ל דכיון דמיגנו ומיכסו בכרך הסמוך מימות יהושע דכל שהוא סמוך ונראה בשעת מלחמה מתאספין ובאין לערי המבצר הילכך הרי הן כאנשי הכרך ממש והרי הן כמוקפין חומה מימות יהושע, והיינו דאינו קולא שהקילו אלא הוא מעיקר הדין דכל שהוא מוגן בהגנת הכרך הרי הוא כאנשי הכרך, ושמעתי הביאור מהגרמ"ש קלין דדין בתי ערי חומה הוא דין בקדושת העיר המוקפת אבל דין מקרא מגילה הוא דין באנשי הכרך ובזה כל המוגן בהגנת הכרך הוא מוגדר מאנשי הכרך לגבי מקרא מגילה, ועכ"פ מבואר ברשב"א דאינו קולא שהקילו אלא מעיקר הדין.

אבל שאר הראשונים הביאו הירו' דהטעם דטבריא יש צד דקרי בט"ו וכן סמוך ונראה הוא קל שהקילו בקריאתה, וכמבואר בר"ן על הרי"ף, וכן הריטב"א האריך דהוא קולא שהקילו שלא להשוות דיני מגילה לדיני בתי ערי חומה, וביאר הריטב"א דלגבי הוקף ולבסוף ישב כיון דאינו דין מפורסם השוו דין מגילה לדין בתי ערי חומה שלא יבואו לטעות.

וז"ל הירו' ר' יוחנן קרי לה בכנישתא דכפרה ואמר הדין היא טבריא קמייתא ולא חש להדא דתני רבי שמעון בר יוחאי [היינו הדין של סביב פרט לטבריא שימה חמותה] קל שהקילו בריאתה, דתנינן קמן כל שהוא לפנינו מן החומה נדון כבתי ערי חומה וכו' ותנא כאן הסמוך לכרך והנראה עמו הרי הוא כיוצא בו, [והיינו דהירו' הוכיח דהקילו במקרא מגילה דלא צריך גדר בתי ערי חומה לגבי סמוך א"כ ה"ה דלא בעי גדר חומה כמו בבתי ערי חומה ולכן קרא ר' יוחנן בטבריא בט"ו] לית ליה לר' יהושע בן לוי כן, [היינו דריב"ל דסבר דהוקף ולבסוף ישב אינו נדון ככרך סבר דטבריה קורא בט"ו דלא הקילו במקרא מגילה יותר מבתי ערי חומה, חוץ מלגבי סמוך ונראה שהוא מעיקר הדין ככרך משום שמוגנים בהגנת הכרך.

ומבואר דדעת הרשב"א דדין מוקף וסמוך אינו קולא שהקילו אלא הוא מעיקר הדין, ודעת הריטב"א והר"ן הוא כהירו' דהוא קולא שהקילו, אבל גם לשיטתם גדר הקולא הוא משום דהם מוגנים בהגנת הכרך והקולא הוא במה שלא השוו גדר דין מוקף בין מקרא מגילה לבתי ערי חומה.

דעת הטורי אבן בגדר דין סמוך ונראה

ד. בטורי אבן במגילה דף ג' ע"ב כ' וז"ל דהואיל וקרובה בתוך מיל אין ישיבתה בראש ההר או בנחל מונעתה מלהיות רגילים תמיד אנשים של זו בזו ושל זו בזו כל היום, דאי אפשר שזו תקיים מצות פורים ב"ד וזו בט"ו דנראית כעיר אחת חלוקים במנהגים אלו מאלו ומיחזי מילי דרבנן כחוכא שהללו קורין ועושין משתה ושמחה ושאר מצוות היום ולאילו יום זה כשאר ימות החול ע"כ.

ומבואר דהטעם דסמוך ונראה אינו משום דהם שייכם להכרך אלא תקנו חכמים שלא לחלק בין הסמוכים ונראים לכרך במצוות הפורים דמיחזי כחוכא.

דעת החת"ס בגדר דין סמוך ונראה

ה. ובדרך דומה לזה מבואר בשו"ת חת"ס סי' קצ"ג דהואיל ובתחילה היו בני י"ד מותרים בהספד ותענית ביום ט"ו וכן להיפוך, אילו היו הסמוכים ונראים למוקפים מספידים ומתענים ואלו שמחים או להיפוך היה נמצא כאבל בין חתנים וכחתן בין אבלים ע"כ השוו חז"ל מידותיהם שיהיו כל סביבותיה שוים עמה.

דעת מהר"ם אלשיך והש"ג והאליה רבה בגדר דין סמוך ונראה וסמך מדברי הראשונים לדרך זה

ו. עוד מבואר שם בחת"ס בשם שו"ת מהר"ם אלשיך סי' נ"ט דיסוד הדין דמנהג הנוהג בעיר מחייב לנהוג עת תחום שבת נלמד מדין סמוך ונראה המבואר במקרא מגילה, וכן מבואר בשלטי גבורים ב"ב פ"ב וז"ל ומכאן למדו לכל גזירה שהיא מתפשטת עד תחומה של עיר כי היכי דלגבי מגיה שהיא תקנה שהיא מתפשטת עד מיל הכא נמי לכל תקנה וכו', וכן משמע בשעה"צ סי' תרפ"ח אות ז' בשם האליה רבה דנזון הפוסקים מה נקרא נראה וסמוך נ"מ

לענין תקנות שיש בכרך אם מחוייבים לזה בכפר וכן לענין מיסים, ובאליה רבא מציין מקור לאגור סי' ב' דכ' כן, וכן בראב"ן מגילה כ' דדין סמוך ונראה הוא נוגע לכל תקנות הכרך שנוהג גם בסמוך ונראה, ובדומה לזה מביאים מתשו' הר"ש משאנץ בתשו' השייכות לסדר נשים סי' כ"ב דמדין סמוך ונראה לענין מגילה לומדים לדין כתיבת הגט.

ובחת"ס שם תמה על דברי המר"ם אלשיך דא"כ עיר גדולה לא תהיה נגררת אחר הקטנה וזה ודאי אינו וע"ג דאינה מדין גרירה רק כהסברה הנ"ל דהשוו חכמים מדותיהם שיהיה יום שמחה שוה בכרך ובסמוכים לו.

ולפי זה יסוד הדין של סמוך ונראה הוא שלא לחלק המנהג בין הסמוך ונראה לכרך.

והנה לעיל הבאנו דבריטב"א ובר"ן מבואר דסמוך ונראה הוא דוקא כשהם משתתפים בעניני הכרך, ולהטורי אבן והחת"ס ומהר"ם אלשיך והאליה רבא ניחא דבזה מיחזי כמנהגים חלוקים, אבל להמבואר בראשונים דהסמוך ונראה כלולים בהגנת החומה א"כ לכא' הגדר של משתתפים הוא דע"ז הרגילות שבעת צרה הם נכנסים לכרך דאין מסתבר דבעינן ב' תנאים.

הנ"מ בין דרך הראשונים לדרכם של האחרונים

ז. לכא' היה נראה דיש נ"מ בין דרך הרמב"ן והרשב"א והריטב"א, לדרך האחרונים הנ"ל, בעיר שבזמן יהושע היתה סמוכה ונראית ועכשיו אינה סמוכה, דלהראשונים דהגדר הוא דהם מוגנים בהגנת הכרך א"כ כמו דמה שחבר החומה אינו מפקיע דין מוקף לגבי מקרא מגילה וכמבואר בגמ' בגמ' מגילה דף ג' ע"ב והתניא רבי אליעזר בר' יוסי אומר אשר לוא חומה אע"פ שאין לו עכשיו והיה לו מקודם לכן, והיינו דדין כרך מוקף לענין מקרא מגילה תלוי במה שהיה מוקף בימות יהושע ואין תלוי בקיום החומה עכשיו, א"כ ה"ה דמה דהיה סמוך ונראה כן הוא דאם היה סמוך ונראה חל ע"ז דין מוקף, אבל לדרך האחרונים דיסוד הדין שלא לחלק המנהג הכל תלוי אם עכשיו סמוך ונראה.

וכן יש לדון בסמוך ונראה לעיר מוקפת שבזמן יהושע היו משותפים בעניני הכרך והיום אינם משותפים להראשונים שכ' דדוקא כשהם משתתפים בעניני הכרך, אם עכשיו אין משתתפים ומעיקרא מימות יהושע היו משתתפים אם בטל דינם.

דאם טעם סמוך ונראה הוא משום שהם כלולים בהגנת הכרך א"כ כשם שחברו החומות לא איכפת לן ה"ה לא איכפת לן שאינם משתתפים וממילא אינם בכלל הגנת הכרך, וכמו שביארנו לעיל דמה דכ' הריטב"א דבעי משתתפי בהדי הכרך הוא משום דע"ז הם נכנסים לכרך בעת סכנה, אבל להאחרונים דהוא משום להשוות המנהג תלוי אם עכשיו הם משתתפים בעניני הכרך או לא.

אמנם זה לא יתכן דסמוך ונראה תלוי בזמן יהושע וכמו דכ' החזו"א סימן קנ"ג סוף ס"ק א' וז"ל ודין סמוך ונראה אין צריך שיהיה בזמן יהושע בן נון ולא בשעת הנס, דא"כ נפל בבירא דין דין סמוך, דאי אפשר לנו לדעת אם היו בתים בנויים חוץ לחומה סמוך לחומה, וכן הפוסקים לא בזכירו בזה שום תנאי והלכך כל שהוא עכשיו סמוך יש לו דין סמוך, ע"כ.

ומבואר דגדר התקנה הוא היה דמה דעכשיו סמוך ונראה נדון ככרך ואע"ג דעכשיו אין חומה ואין הסמוך ונראה מוגן בהגנת הכרך מ"מ כל שאילו היה מוקף חומה היו הסמוכים ונראים מוגנים בהגנת החומה נתנו חכמים דין סמוך ונראה.

אמנם איכא נ"מ בין דרך הראשונים לדרך האחרונים אם דין הסמוך ונראה הוא דין שנגררים אחר הכרך, והם תלויים בדין הכרך, או לא, ונ"מ דאם בכרך המוקף מסיבה כלשהיא אין נוהג בט"ו וכגון לדעת הרמב"ן דבעי עשרה בטלנים כדי שיהיה דין מגילה בט"ו ובסמוך ונראה יש עשרה בטלנים דלדרך הראשונים יש דין סמוך ונראה אע"ג דבכרך אין קורא בט"ו, אבל להאחרונים אין נוהג, ובשו"ת הר צבי נקט בפשיטות דכשיש עשרה בטלנים בסמוך מהני אע"ג דבעיר אין עשרה בטלנים.

וכן נ"מ לכרך שנעשה של גויים, ושמים, דלהאחרונים הנ"ל אין שייך לדון בסמוך דין מגילה בט"ו, אבל להראשונים יש לעיין בזה ויבואר להלן בע"ה².

ויעויין ספר ציץ הקודש להגאון ר' צבי מיכל שפירא, סי' נ"ג דהיה לו מו"מ בזה עם הגאון ר' שמואל סלנט אם לסברת הטורי אבן דזה משום חוכא סמוך לכרך ששמים קורא בט"ו, דדעת הגאון ר' שמואל סלנט דאין קורא בט"ו, אבל הציץ הקודש מפקפק דגם להטורי אבן דהטעם משום חוכא אין זה גדר הדין אלא טעם התקנה אבל בפועל אין צריך שיהיה שייך סברת חוכא.

נ"מ נוספת אם עיר גדולה יותר מהכרך ג"כ יש בה דין סמוך ונראה דיש שנקטו דדוקא כפר קטן יש בו דין סמוך ונראה, וכנ"ל דהחת"ס סהק' על מהר"ם אלשיך דלשיטתו עיר גדולה לא תהיה נגררת אחר כרך קטן, אבל בשו"ת מהר"ם שיק נקט כן באמת דעיר גדולה אינה נגררת, אבל דעת רוב האחרונים היא דגם עיר גדולה יש בה דין סמוך ונראה, ולכא' תלוי אם זה דין שהסמוך ונראה נגרר אחר הכך א"כ יש לדון דעיר גדולה אינה נגררת אחר כרך קטן, אבל אם זה גדר דכל הסמוך כיון דבעת צרה מוגן בהגנת הכרך נחשב הכל כסמוך, ולדינא נקטו רוב האחרונים דגם עיר גדולה יש לה דין סמוך לכרך קטן, וכנ"ל דעיקר נקטינן דגדר דין סמוך ונראה הוא משום שהם מוגנים בהגנת הכרך וזה שייך גם בעיר גדולה הסמוכה לכרך דבעת צרה נכנסים לכרך המוקף.

נ"מ נוספת היא דהנה דעת רוב הפוסקים וכמבואר בחזו"א דגם עיר גדולה שנכנסו הרבה בתים גם הבתים הרחוקים מהחומה יותר ממיל כיון שהם עיר אחת הם נחשבים בדין סמוך, ונחלקו בזה הפוסקים דיש אומרים דגם הכפר הסמוך לבתים של עיר מוקפת גם אם הביתם מרוחקים מהחומה יותר ממיל, ג"כ נידונים בדין סמוך ונראה, וכמובא דעה זו בכף החיים בסי' תרפ"ח, וכן בשו"ת מהרי"ל דיסקין קו"א סי' ק"ג, אבל דעת רוב הפוסקים וכן נקט החזו"א דדוקא סמוך לחומה יש דין סמוך ואין דין סמוך לסמוך, ובקו' זמני הפורים (קארף) ביאר דתלוי בנדון הנ"ל דאם זה משום דהם מוגנים בהגנת החומה אין דין סמוך לסמוך, אבל אם זה דין שלא לחלק המנהגים גם סמוך לסמוך יש לו דין סמוך כל שהוא עיר אחת, ולפ"ז יוצא דעיקר להלכה קי"ל כגדר הראשונים דהם מוגנים בהגנת הכרך דהרי קי"ל לעיקר כהחזו"א דסמוך ונראה הוא דוקא לחומת העיר ולא לבתי העיר.

וממורינו הגאב"ד הגר"א ברוידא שליט"א שמעתי דיתכן דגם לדרך הראשונים דדין סמוך ונראה הוא משום דהם מוגנים בהגנת הכרך מ"מ אין זה מחייב דאינם תלויים בדין הכרך דאין הגדר דעת הסמוך ונראה מתפשט שם כרך רק הגדר דמחמת דהם מוגנים בהגנת הכרך חל עליהם דין של אנשי הכרך, אבל יתכן דתלויים בדין אנשי הכרך, ויש ק' לדייק מל' הרשב"א שכל שהם מאנשי הכרך, וכיותר בריטב"א דכשמביא סברת הרשב"א כ' דע"י דהסמוך ונראה מוגנים בהגנת החומה הרי הם כעם אחד ומשמע ק' כגדר זה.

סיכום הנ"ל

ולסיכום הנ"ל דאיכא כמה דרכים בגדר דין סמוך ונראה דברשב"א ובריטב"א מבואר משום דהם מוגנים בהגנת הכרך, ולהרשב"א הוא מדינא ולהריטב"א הוא קולא שהקילו, בטורי אבן ביאר שלא יהא חוכא דהסמוכים נוהגים בזמן אחר המכרך, בחת"ס ביאר שלא יהא חילוק במנהג בין הסמוך לכרך בדין השמחה, במהר"ם אלשיך ובש"ג מבואר דהוא מהלכות מנהגים דהסמוכים ונראים נגררים אחר הכרך שהם סמוכים ונראים אליו, וביארנו דיש סמך לזה מדברי האגור, וראב"ן, ובתשו' הר"ש משאנץ.

וכ' דאיכא נ"מ ביסוד הדברים אם דין הסמוך ונראה הוא דהם נגררים אחר הכרך או דמחמת עצמן דינם ככרך, וכן נ"מ לעיר גדולה הסמוכה לכרך קטן, וכן נ"מ אם סמוך ונראה הוא מהחומה או מבתי העיר, ולמאי דקי"ל עיקר להלכה דסמוך ונראה הוא גם בעיר גדולה הסמוכה לכרך, וכן למאי דקי"ל דמהחומה מודדים, מבואר דהגדר הוא כהראשונים דהסמוך ונראה כיון דהם מוגנים בהגנת הכרך הרי הן מצד עצמן דינן ככרך.

סימן ג'

² והיה מקום לדון דלהמבואר בראשונים בשם הירו' דדין סמוך ונראה הוא קולא שהקילו הוא ג"כ גדר דומה לגדר האחרונים דהקילו על הסמוכים שיגררו אחר הכרך, אבל זה אינו דהרי הירו' מבאר שם הטעם דבטבריה קורין בט"ו אע"ג דלגבי בת ערי חומה אינו נחשב חומה דזה קולא שהקילו, וכמו שמצאנו שהקילו על הסמוכים, והכונה דהקילו שלא צריך בדין מגילה גדר מוקף חומה כמו לענין בתי ערי חמה, אבל טעם הקולא הוא משום דהסמוכים ונראים מוגנים בהגנת הכרך.

דין מקומות המסופקים

א. בגמ' מגילה ה' ע"א והא חזקיה קרא בטבריא בי"ד ובט"ו מספקא ליה אי מוקפת חומה מימות יהושע וכו', ובהמשך הגמ' ומי מספקא ליה מלתא דטבריא והכתיב וערי מבצר הצדים צר וחמת ורקת וכנרת, וקי"ל רקת זו טבריא, טבריא היינו טעמא דמספקא ליה משום דחד גיסא שורא דימא הות, אי הכי אמאי מספקא ליה והתניא אשר לו חומה וכו' סביב פרט לטבריא שימה חומתה, לענין בתי ערי חומה לא מספקא ליה, כי קא מספקא ליה לענין מקרא מגילה מאי פרוזים ומאי מוקפין לענין מקרא מגילה משום דהני מיגלו והני לא מיגלו והא נמי מיגליא, או משום דהני מיגנו והני לא מיגנו והא נמי מיגנו, משום הכי מספקא ליה, רב אסי קרי מגילה בהוצל בי"ד ובט"ו מספקא ליה אם מוקפת חומה מימות יהושע, איכא דאמרי אמר רב אסי האי הוצל דבית בנימין מוקפת חומה מימות יהושע בן נון.

תשו' הראב"ד בשם הגאונים

ב. בספר כפתור ופרח פ"ח מביא תשו' הראב"ד על השאלה אם צריך לקראו בחו"ל בערים מוקפות חומה שאין יודעין אם החומה מימות יהושע אם קוראין בי"ד וט"ו, ומביא בשם גאון וז"ל הכין איתחזיאת לן מילתא דדוקא דידעינן דמוקפת חומה מימות יהושע בן נון וכל מוקפת חומה דלא ידעין קורא בי"ד והני כרכין דלא ידעין קוראין בארביסר, וכ' שם בהמשך דטבריה הטעם משום דהספק הוא אם החומה נחשבת חומה אבל ספק מאימתי הוקפה קורא בי"ד, וכן הובא בב"י בסי' תרפ"ח בשם מהר"ל בשם רב משה גאון, וכן הביא התו' רי"ד בשם רב משה גאון, ותמה התו' רי"ד דבגמ' מבואר בהו"א דטבריה הספק היה אם היא מוקפת, וכן בהוצל קרא רב אסי מספק מוקפת.

ובדוחק יש ליישב דאחר מסקנת הגמ' דטבריא הספק בחומה אין מקור דספק מאימתי הוקפה קורא בי"ד וט"ו, וכן בהוצל לאיכא דאמרי בגמ' דהוא ודאי, אין מקור בש"ס דספק מוקף מימות יהושע קורא בי"ד וט"ו.

והנה לא ביאר בתשו' הראב"ד טעם הגאונים, ויתכן דלא גזרו מספק, וכמו שמצאנו כעין זה בחי' הרשב"א לגבי חו"ל דכך תקנו דספק קורא בי"ד, אבל ברמב"ן המובא להלן איתא דטעם הגאונים משום דאזלינן בתר רוב העולם.

דעת הרמב"ן בשם הגאונים בדין ספק מוקפת חומה

ג. בחי' הרמב"ן ריש מגילה דן אם בחו"ל בכרכים שלא נודע אימתי זמן הקיפן, אם קורא בי"ד ובט"ו מספק, והביא תשו' הגאונים וז"ל ומצאתי בתשו' הגאונים ז"ל שאין קורין אלא בי"ד משום דרובא דעלמא אינן מוקפות חומה מימות יהושע בן נון, ניזיל בתר רובא, והיינו דמקום המסופק אם הוא מוקף מימות יהושע אין קורין רק בי"ד משום דאזלינן בתר רוב העולם שקוראים בי"ד.

והביא דברמב"ם מבואר דבמקום ספק קורא בי"ד ובט"ו ומברך בי"ד שהוא זמן קריאה לרוב העולם, וכ' דלפי דעתי יפה הורו הגאונים ז"ל דודאי רובא דעלמא פרוזים נינהו וכו' אבל ספיקם של חכמים הללו [בטבריא ובהוצל] בא"י בלבד היה מפני קבלה שבידם שהיו מהן תופסין שרקת היא טבריא ומהם היו אומרים שהיא עיר אחרת, וכן בהוצל דבנימין הוה ביד מקצתם קבלה שהיא מצויה ביהושע בחלקו של בנימין והיו חוששין לקבלתם אבל בעלמא ליכא למיחש.

והיינו דהיה להם ספק בקבלה אם היא מוקפת חומה מימות יהושע ולכן לא אזלינן בתר רוב, [וכן מבואר בפסקי ריא"ז דספק מוקפת הוא שנסתפקו הקדמונים ולכאו' הכונה שיש ספק בקבלה].

וכתב עוד הרמב"ן דיתכן דגם בטבריא ובהוצל שנהגו מספק לקרוא גם בט"ו אינו מעיקר הדין רק מדת חסידות דבעצם ספק דרבנן לקולא, אלא דא"א לפטור בב' הימים משום דא"כ יוצא דודאי אינו מקיים חובת קריאת המגילה, אבל אחר דקרא בי"ד ממילא בט"ו פטור מדין ספק דרבנן לקולא, ועוד כ' הרמב"ן דגם בספק בקבלה על עיר מסויימת אם היא מוקפת יש לדון דאזלינן בתר רוב.

ואח"כ כ' הרמב"ן דלגבי ברכה לכאו' אין לברך בשני הימים דספק ברכה להקל והיינו דגם בי"ד יש צד שאינו מקיים קריאת המגילה דשמא אין זה פורים ופטור מקריאת המגילה, אלא דכ' הרמב"ן אלא אם כן נימא כהגאונים דאזלינן בתר רוב הקוראים בי"ד, [וכן באגור מבואר כמו שמצדד הרמב"ן דאין מברכים בב' הימים, וכן בטור סי' תרפ"ח בשם אחיו רבינו יחיאל].

והיינו דנסתפק הרמב"ן אם כונת הגאונים מן הדין לקרוא בט"ו בטבריא ובהוצל או משום מדת חסידות, ועל הצד דזה מדת חסידות ג"כ כ' ב' אופנים או משום ספק דרבנן לקולא ביום ט"ו אחר שיצא בקריאת י"ד, או משום דבי"ד קורא משום דאזלינן בתר רוב העולם.

והנה למאי דנקט הרמב"ן בתחילת דבריו דטבריה והוצל מעיקר הדין קראו בב' הימים, בטבריה למסקנת הגמ' נחא מדוע לא אזלינן בתר רובא משום דהוא ספק בדין אם ימה חומתה, אבל להו"א דטבריא היה ספק בקבלה אם מוקפת ובהוצל שהיה ספק בקבלה אם מוקפת חומה מדוע לא ניזיל בתר רובא, וצ"ל דזה כמו חתיכה שיש ב' עדים א' אומר חלב א' אומר שומן דיתכן דהרוב אינו מכריע דיש צד עדות לפנינו דחתיכה זו היא מהמיעוט.

ולפ"ז למאי דמצדד הרמב"ן במסקנא דגם במקום מסופק הוא רק מדת חסידות ומשמע דגם בטבריה הוא כן דמעיקר הדין סגי בי"ד ומצדד דזה משום רוב, וזה צ"ב דהרי בטבריה הספק הוא בדין אם הים חשוב חומה, ובשלמא ספק בקבלה יתכן דזה כמו כל ספק דאזלינן בתר רוב, וצ"ל דלפ"ז יתפרש כונת הגאונים הוא דלא גזרו שני ימים מספק וקבעו בי"ד משום שרוב הערים אינם מוקפות, אלא דאין זה משמע בל' הרמב"ן דנראה דהבין דעת הגאונים דזה הכרעה של רוב, וצ"ע.

דעת הרשב"א

ד. בחי' הרשב"א ג"כ הביא דברי הגאונים דאין קורין בכל עיר מוקפת בט"ו משום דאזלינן בתר רובא, ובהוצל ובטבריה כתב וז"ל י"ל דאינהו ודאי ידעי דטבריא והוצל דבנימין מוקפות חומה נינהו אלא מספקא להו אי הני קמאי נינהו אי לאו, והיינו כיון דהספק היה דידעו שהוצל וטבריא מוקפות אלא דלא ידעו היכן היא והיה להם צד דזה הוא הוצל וטבריא לכן קראו מספק בשניהם, ואח"כ מביא שיטת הרמב"ן בדעת הגאונים דרק משום מדת חסידות קראו בט"ו דמעיקר הדין קורין במקום מסופק בי"ד משום ספק דרבנן לקלא, וכן בדעת הגאונים אפשר לומר דמחמת הרוב בכל גווי אזלינן בתר רובא, והוסיף הרשב"א דמסתברא דכל הני מילי בארץ ישראל וכו' והיינו דגם אם נימא דלא כהרמב"ן אלא דמעיקר הדין במקום שיש ספק קורין בב' הימים מספק, בחו"ל לא תקנו ב' ימים מספק גם במקום מסופק.

ונמצא דגדר דין ספק להרשב"א הוא כל מקום שיש ספק כגון שידעו שהיה עיר מוקפת ויש לפנינו עיר שיש ספק שמא היא עיר זו קוראים בב' הימים, ובזה מחמיר יותר מהרמב"ן דדוקא כשיש ספק בקבלה, ומאידך בחו"ל מיקל דגם במקום ספק בקבלה לא תקנו רק יום א'.

ועכ"פ מבואר דסתם עיר שאין סיבה מיוחדת לדון שהיא מוקפת אפשר לסמוך על הרוב.

והנה השער המלך פ"א ה' י"א מה' מגילה מביא הב"י דכ' דמספק אזלינן בתר רוב וכמבואר ברמב"ן דכשאין ספק בקבלה או בדין החומה אזלינן בתר רוב, דהרי אין כאן פירש והוה קבוע ומדוע שייך ללכת אחר רוב, וכן הק' בהגהות חכמת שלמה בסי' תרפ"ח, יעו"ש בשער המלך, ובהגהות ברוך טעם על השער המלך כ' ליישב דכאן הספק הוא מחמת שרואים שהיא מוקפת חומה ולא מחמת מיעוט המוקפים ואין שייך כאן קבוע, וצ"ל דהשער המלך הבין דכיון דמה דאנו מסתפקים שמא עיר זו מוקפת מימות יהושע הוא משום שידוע שהיו ערים מוקפות שפיר יש לדון משום קבוע, ועכ"פ כשהספק הוא כמו שביאר הרשב"א דהיה ידוע על עיר מוקפת ואין יודעים אם זו היא העיר המוקפת ודאי דיש לדון מדין קבוע.

ובדעת הראשונים דנקטו דשייך ללכת כאן בתר רוב, יתכן הביאור דנקטו דהיכי דאין מקום האיסור ידוע ליכא דין קבוע וכמו שתי' הר"ש מקינון על קו' מנחל איתן שייאסר כל מקום מספק נחל איתן, והובא בפר"ח סי' ק"י ס"ק י"ג, אמנם בש"ך סי' ק"י ס"ק י"ד נקט דגם באין האיסור ניכר כגון בתערובת חנויות ג"כ חשוב קבוע.

ויתכן ליישב דכיון דהנדון הוא בגברא אם חייב בפורים בי"ד או בט"ו אין שייך כאן דין קבוע דזה שייך באיסור שאין ידוע היכן הוא אבל כשהנדון על הגברא אם חייב בי"ד לקיים דין הפורים יכול לסמוך על הרוב ומה דיש מיעוט מקומות שהנכנס לשם חייב בט"ו אינו סיבה שהגברא לא ידון על פי הרוב, וגם להמג"א דבהולך במדבר ושכח איזה יום שבת אסור בכל יום משום קבוע התם שזה איסור שייך לדון קבוע אע"ג דהוא איסור גברא אבל בחיוב מצוה כל יום הוא נדון בפני עצמו.

והנה למה דמצדד הרמב"ן דגם בספק בשנחלקו בקבלה על עיר מסויימת אם היתה מוקפת ג"כ יתכן דיש לדון דין רוב, אפשר להבין ע"פ יסוד הנ"ל דכשיש ספק בקבלה הוא כספק על עיר מסויימת אם היתה מוקפת, ובזה אזלינן בתר רוב העולם ואין כאן דין קבוע כיון שלא ניכר האיסור במקומו, או דכיון דהנדון בגברא אין שייך דין קבוע.

אבל למה דמבואר בדברי הרשב"א שהספק בטבריה לס"ד דהגמ', והספק בהוצל הוא, שידעו שטבריה והוצל מוקפות, והיה להם ספק אם עיר זו היא טבריה או הוצל, א"כ מה דאמרו הגאונים דאזלינן בתר רוב אין לומר דהוא מדין הלך אחר הרוב דהרי יש עיר מוקפת והספק היכן היא, ולכא' הוא מדין ביטול ברוב דהרי הספק אם עיר זו היתה העיר המוקפת אלא דרוב הערים אינם מוקפות וא"כ אין שייך הלך אחר הרוב, ובזה מתיישב קו' השער המלך יותר בפשיטות מדוע אין דין קבוע, אלא דיש לעיין דביטול ברוב שייך כשיש נדון על החפצא אם הוא אסור אבל הכא הנדון הוא על הגברא ומה שייך ביטול ברוב, ואולי גם להרשב"א כיון דהוא נדון בגברא שייך לדון דין הלך אחר הרוב.

ומהגרמ"ש קלין שליט"א שמעתי דכונת הגאונים מדין רוב הכונה כיון דרוב הערים אינם מוקפות, לדון על עיר שהיא נשתנית מהרוב ונבנית עם חומה חידוש והוא נגד חזקת רוב הערים שהם בלא חומה, והוא חזקה הבאה מכח רוב, אבל זה לכא' זה ניחא ברמב"ן דהספק בקבלה דגם על זה שייך לדון חזקה הבאה מכח רוב, אבל ברשב"א דמבאר דהספק היה על הוצל אם זה העיר שהיתה ידועה כמוקפת א"כ לכא' אין שייך לבאר כן.

דעת הריטב"א

ה. בריטב"א הק' קו' הרשב"א מדוע אין נוהגין בחו"ל בעיירות מוקפות י"ד וט"ו כדין עיירות מסופקות, וכתב וז"ל וי"ל אלו מדינא מספקא לן לית לן למיקרי כלל דספק דרבנן היא שדברי קבלה כשל דבריהם ולקולא אלא משום דלא לימא דלאו ישראל נינהו, וגם משום פירסומי ניסא אית לן למיעבד חד יומא לבד, מיהת היינו יום י"ד דקרו בה רובא דעלמא, וחזקיה ורב אסי דלקמן מדת חסידות נהגו בעצמן למיקרי בי"ד וט"ו, ע"כ, והיינו דכיון דדין מקרא מגילה הוא דרבנן מעיקר הדין ספק דרבנן לקולא בב' הימים, אלא דכדי שלא יאמרו שאינן מישראל, וכן משום פירסומא ניסא עושים יום א', ומה שמבואר בסוגיין דעשו ב' ימים בטבריה והוצל הוא מדת חסידות, ואח"כ מביא בשם הרשב"א דרך בארץ ישראל שהיה מיושב עשו מדת חסידות בב' הימים כיון דכשעה שתקנו לא היה מקומות מסופקין החמירו משום מדת חסידות בב' הימים, אבל בחו"ל לא החמירו.

ומבואר בריטב"א דכונת הרמב"ן דמעיקר הדין יש מקום להקל מדין ספק דרבנן לקולא הוא בב' הימים, אלא דלא יאמרו שאינן מישראל, או משום פירסומי ניסא החמירו לעשות יום א' והוא יום י"ד, אבל אחר שעשו י"ד תו בט"ו פטור מדין ספק דרבנן לקולא.

ויש לעיין כיצד מקילים מספק דרבנן בב' הימים, ומדוע אין אומרים דממ"נ חייב בקריאה בא' מהימים ומ"ש מאיסור שנפל לא' מב' קדירות שיש בכל א' מהם לבטל מן התורה ולא מדרבנן, דלדעת הרמב"ן שניהם אסורים גם בבאו לישראל בזה אחר זה משום דממ"נ איכא איסרא בא' מהקדירות, וכמבואר ביו"ד סי' קי"א, וצ"ל דכאן אינו איסור אלא מצוה אקרקפתא דגברא, ובו אנו דנים כל יום אם חייב בקריאת המגילה ואפשר היה להקל בו מדין ספק דרבנן לקולא, אלא דלא רצו חכמים שיקילו משום פרסומא ניסא, או שלא יאמרו שאינם מישראל.

אלא דצ"ע דלכו"ע בבאו לישראל בבת אחת אסורים ב' הקדירות שלא יהא כחוכא וכיו"ב טובא לגבי בדיקת חמץ ושני נשים שנתעסקו בדם כציפור דעכ"פ בבאו לישראל בבת אחת אסורים שניהם, וזה שייך גם כאן, ואולי זה כונת הריטב"א שלא יחשבו שאינם ישראל לכן לכה"פ יום א' צריך לעשות וזה כעין דין חוכא, אבל מעיקר הדין מקילים בב' הימים, וצ"ע.

דברי המאירי

ו. במאירי מביא פלוגתא הנ"ל אם מקומות המסופקים אם קוראים בב' הימים ומביא ג' דעות, דעת גדולי המחברים דכל עיר מוקפת שיש ספק אם הוקף מימי יהושע קורא בי"ד וט"ו וכדמוכח מהא דהוצל, ודעת מקצת אחרונים דדוקא כשיודעים שהוקף מימי יהושע רק יש ספק על החומה כמו טבריה, אבל שאר ספיקות קוראים בי"ד כרוב העולם, ודעת קצת גאונים שכל שנבנה בימי יהושע רק יש ספק על היקף חומתה קורא בי"ד וט"ו אבל כשיש ספק אם נבנה העיר בימי יהושע או אח"כ קורא בי"ד.

ודעת גדולי המחברים הוא הרמב"ם, ויש לדון מה הכונה בדברי המאירי שיש ספק אם הוקף מימי יהושע אם הכונה שיש ספק בקבלה או כל חומה שאין ידוע מאימת היא, ויבואר להלן דנחלקו בזה האחרונים.

[ובקובץ שיטות קמאי מביא מחדושי הר"ן ג"כ דאין קוראים בב' הימים רק בידוע שנבנית מזמן יהושע רק יש ספק על החומה, אלא דכ' דעדיין צ"ע באיזה יום יעשו].

ובספר הפרדס לרש"י ה' פורים, כתב דבמקום שיש ספק קוראים בי"ד בברכה ובט"ו בלי ברכה ושמחים בזה ובה וזה כדעת המקצת אחרונים שהביא המאירי, וכן הוא ברוקח סמן רל"ט, ובתו' רי"ד מגילה דף ה' מהדו"ק, ובפסקי רי"ד.

סיכום הדעות המובאות בראשונים

א. דעת הגאונים שמובא בתשו' הראב"ד דבמקומות מסופקים קוראים בי"ד, ורק בטבריה שהספק היה בחומה קוראים בב' הימים, וכתבנו דמל' משמע דלא גזרו מספק, ולפ"ז גם בספק בקבלה קוראים בי"ד דלא תקנו ט"ו לספק.

ב. ברמב"ן מביא בשם הגאונים דמספק אין קוראים רק בי"ד משום דאזלינן בתר רוב העולם, חוץ מטבריה שיש ספק על החומה, וכן חוץ ממקום שיש ספק בקבלה אם מוקפת מזמן יהושע.

ג. הרמב"ן עצמו כ' ב' טעמים דיתכן לפטור מקום מסופק מט"ו גם כשהספק בחומה, או בקבלה, משום ספק דרבנן לקולא, ומחמת זה בעצם היה מקום מסופק פטור מב' הימים, אלא דא"א לפוטרו מב' הימים לכן עושין בי"ד, ואח"כ בט"ו פטור משום ספק דרבנן לקולא, ומה שעשו בטבריה ובהוצל ב' ימים הוא מדת חסידות, וכן יתכן שמדין רוב יש לדון דחייב בי"ד, וט"ו רק מדת חסידות, ונ"מ בין הטעמים אם מברך בי"ד דאם משום ספק דרבנן אינו מברך בי"ד, ואם משום רוב מברך, ומבואר ברמב"ן דגם כשיש ספק בקבלה יש מקום לדברי הגאונים דאזלינן בתר הרוב, וכן מבואר דהיה לו צד דגם להגאונים במקום מסופק בט"ו הוא רק מדת חסידות.

ד. ומה שצייד הרמב"ן דלגבי ברכה אין מברכים בב' הימים, כתבנו דכן מבואר באגור ובטור בשם רבינו יחיאל, ומביא הרמב"ן דברמב"ם כ' דמברך בי"ד, וכ' דזה ניחא אם נימא כסברת הגאונים דאזלינן בתר רוב העולם לכן מעיקר הדין חייבים בי"ד ומברכים, וט"ו הוא משום חסידות, אבל אם זה משום ספק דרבנן א"כ בב' הימים א"א לברך, וביארנו דבספק בקבלה מובן דסבר הרמב"ן דיתכן דאזלינן בתר רוב, אבל בטבריה שהוא ספק בדין צ"ל דהיה לרמב"ן צד דכונת הגאונים דאזלינן בתר רוב דלכן במקום ספק תקנו בי"ד כרוב העולם, וכנ"ל באות א' דכונת הגאונים דלא גזרו, אלא דזה דוחק ק' בדברי הרמב"ן וצ"ע.

ה. ברשב"א מביא דעת הגאונים דבספק אין קוראים בי"ד משום דאזלינן בתר רוב העולם, ומה שקראו בטבריא בהו"א של הגמ' דהיה ספק אם מוקפת, וכן בהוצל מספק מוקף, הוא משום שהיו יודעים שהוצל היתה מוקפת אלא לא ידעו היכן היא, והביא דהרמב"ן כ' דגם בעיר מסופקת כמו הוצל ט"ו הוא מדת חסידות, וכ' הרשב"א דבחו"ל גם אם נימא דלהגאונים דבמקום מסופק ב' הימים מעיקר הדין בחו"ל לא החמירו דכך תקנו מעיקר להקל במקום ספק.

ו. כ' דיש הבדל בין הרמב"ן בדברי הגאונים לרשב"א, דהרמב"ן כ' דהספק של הוצל היה ספק בקבלה, אבל ברשב"א כ' דהספק היה דלא ידעו היכן הוא הוצל המחוייבת, וכ' דלהרמב"ן הרוב שכ' הגאונים הכונה דאזלינן בתר רוב העולם, או משום דאין דין קבוע היכי דאין ידוע מקום האיסור, או דכיון דהנדון במצות הגברא אין שייך דין קבוע, אבל למה דביאר הרשב"א הספק היכן היא העיר המחוייבת יותר היה שייך לדון מדין ביטול ברוב ובזה יותר פשוט דאין דין קבוע כיון דאין ניכר האיסור, אלא דאז מסתבר כ"כ דין ביטול ברוב כיון דהנדון הוא בגברא, ואולי גם לרשב"א הוא מדין הלך אחר הרב כיון דהנדון הוא על מצות הגברא.

ז. בריטב"א כ' כהרמב"ן דמעיקר הדין פטורים מב' הימים משום ספק דרבנן רק שלא יאמרו שאינן ישראל, או משום פירסומא ניסא עושים בי"ד, אבל ט"ו פטורים, וטבריה והוצל היה מדת חסידות, ומביא כן גם בשם הרשב"א שהיה מדת חסידות וע"ז כ' הרשב"א דבחו"ל לא החמירו, וביארנו מדוע מעיקר הדין היה אפשר להקל בשניהם משום דספק מצוה אין אומרים דממ"נ מבטלה, אלא כל יום נדון בפ"ע.

ח'. במאירי מביא ג' דעות דעה א' דכל עיר מוקפת שיש עליה ספק קוראין בב' הימים, זה כדעת הרמב"ם, דעה ב' דדוקא כשיודעים שנבנה בזמן יהושע רק יש ספק אם הוקף חומה מזמן יהושע קוראים בב' הימים, ודעה ג' דדוקא ביודעים שיש חומה מזמן יהושע, אלא שאין יודעים אם נחשב חומה כטבריא.

סימן ד'

דעת הפוסקים להלכה

א. בטור סי' תרפ"ח כתב דכרך שהוא ספק מוקף קורא בי"ד ובט"ו, ולענין ברכה מביא בשם רבינו יחיאל אחיו דלא יברך בב' הימים, וברמב"ם כ' דיברך בי"ד שהוא זמן קריאתה לרוב העולם, ולעיל נתבאר דהרמב"ן מצדד דלא יברך בב' הימים, אלא אם נימא דגם להגאונים במקום מסופק מעיקר הדין קורא רק בי"ד מחמת הרוב ובט"ו ממדת חסידות וממילא גם במקום ספק נקטינן כרוב העולם דדינו בי"ד ומברך, וכתבנו ב' דרכים או דאזלינן בתר רוב גם במקום מסופק, או דכך תקנו דבמקום ספק יהיו חייבים בפורים בי"ד כרוב העולם, אבל ברמב"ם משמע דקורין בט"ו מעיקר הדין ולא ממדת חסידות, וא"כ צ"ע מדוע מברך בי"ד, וצ"ל דכך תקנו לגבי ברכה כיון שרוב העולם מברכים בי"ד יברכו גם במקום ספק אע"ג דיש צד דאין יוצא בי"ד רק בט"ו, ובביאור הגר"א בסי' תרפ"ח מבאר דכיון דיוצא בי"ד דכן כרך שקרא בי"ד יצא לכן מברך בט"ו, וצ"ע א"כ מדוע צריך להרמב"ם מעיקר הדין לחזור ולקרוא בט"ו, ויבואר להלן בע"ה הישוב לזה.

דעת הב"י מה נקרא כרך שיש בו ספק

ב. בטור בסי' תרפ"ח כתב וז"ל כרך שהוא ספק אם הוקף חומה מימות יהושע או לאו קורין בי"ד ובט"ו, ולענין ברכה כתב אחי הר"י יחיאל דלא יברכו בב' הימים ביום ט"ו לא יברכו שמא אינה מוקפת וביום י"ד לא יברכו דשמא היא מוקפת ועדיין לא הגיע זמנה והוא ברכה לבטלה וכיון דברכה לא מעכבא למה יכניס עצמו בספק ברכה לבטלה, והרמב"ם כתב דמברכין בי"ד שהוא זמן קריאתה לרוב העולם, ע"כ.

בב"י הביא דברי הרב ר' יוסף אביוב שהתנגד למנהג שנהגו בכל עיר מסופקת לקרוא בי"ד וט"ו וביאר דגם להרמב"ם ספק הוא רק כשיש ספק בקבלה על עיר מסויימת אבל כשאין ספק מסויים אין קורין רק בי"ד וכמבואר בר"ן בשם הרמב"ן, והביא דוגמא מהא דאשם תלוי דרק כשיש ב' חתיכות א' חלב א' שומן חייב אשם תלוי ומזה למד שלא כל ספק נחשב ספק גמור, והב"י תמה דא"כ גם כשיש ספק בקבלה על עיר אחת אין זה דומה לספק ב' חתיכות ואין חייב אשם תלוי, ומ"מ אינו דוחה דבריו לדינא וכ' דכיסוד דבריו מבואר בר"ן בשם הגאונים דכל שאין הספק בקבלה אזלינן בתר רוב העולם לקרות בי"ד, וכן הביא משו"ת מהרי"ל דהביא בשם רב משה גאון דדוקא ספק בחומה כטבריה חשוב ספק, ואת מנהג העולם להחמיר בכל עיר מסופקת ביאר שהבינו ברמב"ם דכל עיר שמוקפת חומה היא בכלל עיר מסופקת ואין הולכים בה אחר הרוב.

והנה לא ביאר הב"י מדוע היכי דהספק בקבלה הוא שונה דאין הולכים אחר הרוב, ומשמע קצת מסגנון דבריו דכן היה התקנה דדוקא מה שנכנס לשם ספק תקנו בו ב' ימים, והגדר של שם ספק הוא או בספק על החומה כטבריה או בספק בקבלה, ומנהג העולם היה דכל עיר מוקפת נחשב באה לכלל ספק, וזה גם כונת הרב ר' יוסף אביוב שהביא דוגמא מהא דאשם תלוי דיש דרגות בגדרי ספק ולא כל ספק נחשב ספק לגבי אשם תלוי, וה"ה לגבי מקום ספק לגבי מקרא מגילה לא כל ספק נחשב ספק.

ובפר"ח כ' דגם למנהג העולם להחמיר בכל עיר מסופקת משמע בב"י דעיר שאינה מוקפת אע"ג שיש להסתפק שמא היתה מוקפת לכו"ע אינה בכלל באה לכלל ספק, וכונת למה שכ' הב"י וז"ל והעולם שנוהגין לקרא בי"ד ובט"ו בכל העירות המוקפות [היינו ודלא כהכרעת הרב ר' יוסף אביוב] נראה שסוברים שכיון שאנו רואין שהיא מוקפת הרי היא באה לכלל ספק אם היא מוקפת מימות יהושע והיא בכלל מה שכ' הרמב"ם עיר שהיא ספק קורין בה בשני הימים וכו', ע"כ.

ובאמת דכן יש לדייק מל' הרמב"ם פ"א ה' י"א וז"ל עיר שהיא ספק ואין ידוע אם היתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון או אחר כך הוקפה קורין בשתי הימים בי"ד ובט"ו ובליליהם, ומברכין על קריאתה בי"ד בלבד הואיל והיא זמן קריאתה לרוב העולם, ומשמע מל' הרמב"ם כמו דכ' הפר"ח דדוקא בעיר מוקפת שיש ספק מאימתי

הוקפה אבל כשאין מוקפת, או אפילו מוקפת בחומה שהיא ודאי לא מזמן יהושע אין נחשב ספק, אבל בטור משמע דכל עיר מסופקת קורא ב"ד וט"ו משמע גם כשאנה מוקפת עכשיו אם יש ספק שהיתה מוקפת קודם³.

ובפשוטו היה נראה אחר שהסיק בב"י לעיקר כדעת הרב ר' יוסף אביוב דמקום ספק הוא רק ספק בחומה או ספק בקבלה, גם בשו"ע כונתו כן וסמך שייצענו בב"י, אבל בספר מטה יהודה כ' דמסתימת השו"ע נראה דפסק כמו שנהגו העולם דכל עיר מוקפת נחשבת באה לכלל ספק, ומ"מ כ' דרך כשרואים שהיא מוקפת ולא כשאנה מוקפת ויש ספק שמה היתה מוקפת, וכהמטה יהודה משמע משמע בפר"ח הנ"ל ריש אות' ד' דכתב ע"ד השו"ע דספק קוראים בב' הימים דמשמע בב"י דעיר שאינה מוקפת חומה בודאי אינה בכלל הספק ומשמע דבמוקפת עיר מסופקת, אבל הפמ"ג בסי' תרפ"ח משבצ"ז ס"ק ד' כ' דמהב"י משמע דמסקנתו כהרב ר' יוסף אביוב וכמו שהביא מהמהרי"ל, וכתב הפמ"ג ויראה כן לדינא, ודלא כהפר"ח דמשמע דהשו"ע אזיל כהמנהג שנהגו להחמיר בכל עיר מוקפת.

ולדינא ודאי יש לנקוט כהפמ"ג כיון דדעת רוב הראשונים דבמקום מסומק נוהג ט"ו רק ממדת חסידות א"כ גם להשו"ע דפסק כהרמב"ם הוא רק בספק בחומה או בקבלה, ומ"מ משמע בב"י דהיה מנהג קדום להחמיר בזה.

ביאור הפמ"ג והחת"ס בדברי הרב ר' יוסף אביוב

ג. לעיל כתבנו דברשב"א מבואר דבאה לכלל ספק הוא כשהיה ידוע על עיר מסוימת שהיתה מוקפת ויש ספק על עיר הנוכחית אם היא אותה העיר, ולכא' בכה"ג גם כשהעיר כרגע אינה מוקפת אם ידוע שהיתה עיר שהיתה מוקפת ואין יודעים אם עיר זאת היא העיר שהיתה מוקפת להרשב"א חשוב עיר מסופקת, אבל בב"י לא הוזכר גדר זה, וראיתי בשו"ת תקות אהרן סי' ו' להגאון ר' אהרן אורלנסקי שהיה רב הכפר יהודיה ובשנת תרמ"ח כ' שאלה לחכמי ירושלים אם צריך לקרוא שם בט"ו משום סמוך נראה לכפר ענא שהחזיקה לאונו המוקפת, וכן משום נראה ללוח, וכ' שם וז"ל ולענין הקושיא אמאי לא ניזל בתר רוב העולם ה' נראה לחלק בין הספיקות וכו' וכמו כן לענין הוצל שרב אסי קרא בשני הימים כיון דנראה מהגמ' דהוצל הוה ודאי מימי יהושע ב"נ אך זה הספק אם זה ההוצל או לא הוה איתחזק חיובא דרבנן ולא דמי לשאר ספיקות דרבנן וצריך לקרות שני הימים בברכה כמו כן לענין כפר אונו כיון שאונו מהמוקפות חומה אך הספק אם זה האונו או לא מחויב לקרות ג"כ שני הימים בברכה אך שהפוסקים אינם אומרים כן ע"כ, ומש"כ בברכה צ"ע דבראשונים מבואר דגם בספק בקבלה ב"ד בברכה ובט"ו בלא ברכה, אבל עכ"פ בעיקר היסוד חזינן דנחת לזה דזה נחשב ספק אלא דהפוסקים לא הזכירו זאת, ולהמבואר כן מפורש יוצא מדברי הרשב"א.

והנה בפמ"ג סי' תרפ"ח במשבצ"ז ס"ק ד' מבאר דברי הרב ר' יוסף אביוב שהביא ראי' שדימה דין ספק מוקף לדין אשם תלו', ע"פ מה דמבואר בפר"ח בסי' ק"י דבספק דאורייתא באיקבע איסורא מן התורה לחומרא, ובכה"ג בספק דרבנן אזלינן לחומרא, וממילא בעד א' אומר חלב וא' אומר אינו חלב מבואר ברמב"ם דנקרא איקבע איסורא, וממילא מובן כונת הרב ר' יוסף אביוב דהיכי דיש ספק בקבלה אם מוקפת דומה לעד א' אומר חלב וא' אומר שומן דגם דרבנן לחומרא דזה נחשב איקבע איסורא, ותמה שם על הר"ן בשם הרמב"ן דכ' דט"ו הוא מדת חסידות משום ספק דרבנן, דלכא' הוא איקבע איסורא.

וכן ביאר בשו"ת חת"ס או"ח סי' קס"א את דברי הרב ר' יוסף אביוב דכשיש ספק בקבלה הוה איקבע איסורא ולא אמרינן ספק דרבנן לקולא, ותמה על הב"י דתמה על דבריו.

ובדעת הרמב"ן דגם בספק בקבלה יש מקום לדון ספק דרבנן לקולא, נראה לבאר דכיון דאין כאן איסור לפנינו רק יש ספק בחיוב הגברא אימתי חייב לקיים דין הפורים על כל יום דנים בפ"ע ואומרים עליו ספק דרבנן לקולא, ואולי לכן תמה הב"י.

והנה להמבואר ברשב"א דהוצל דנהגו ספק הוא משום דידעו דהוצל מוקפת ולא ידעו אם זה הוצל, ולהפמ"ג אתא שפיר דבכה"ג לא אמרינן ספק דרבנן לקולא דהוה איקבע איסורא דיש ספק מסויים על עיר א' אם זה הוצל המחוייבת בט"ו, וכמו שתי חתיכות א' חלב וא' שומן דלא אמרינן ספק דרבנן לקולא, ומ"מ גם בזה כ' הרשב"א

³ ובל' השו"ע יש לעיין בסי' תרפ"ח סעי' ד' כרך שהוא ספק אם הוקף בימי יהושע אם לאו קורין בארבעה עשר ובחמשה עשר ובליהן ולא יברך כי אם בארבעה עשר שהוא זמן קריאתה לרוב העולם, ותחילת דבריו הוא כל' הטור דכל ספק קורא ב"ד וט"ו גם אם עכשיו אינו מוקף ורק בהמשך הסעיף העתיק ל' הרמב"ם, ולכא' משמע ק' דלא כהפר"ח.

בשם הרמב"ן דסגי ב"ד וט"ו הוא מדת חסידות וצריך לבאר כנ"ל דאינו איסור אלא ספק בחיוב הגברא ובזה לא אמרין איקבע איסורא, אבל לדינא דקי"ל כהרמב"ם דקורין בב' הימים מספק כשיש ספק על עיר מסוימת שמא היא העיר הידועה למוקפת חשוב איקבע איסורא.

ומ"מ זה כשיש ב' עיירות וא' מהם מוקפת ואין יודעין אם היא המוקפת, אבל כשיש שלשה עיירות ויש כאן א' מוקפת ואין יודעים היכן היא שוב יש מקום לדון דניזיל בתר הרוב.

דברי המהרש"ל והט"ו בגדר דין מקומות המסופקין

ד. בב"ח בסי' תרפ"ח מביא דהק' המהרש"ל במקומות המסופקים שקוראים בט"ו מדוע אין מברכים כמו ביו"ט שני של גלויות, ובט"ז שם מיישב דכל הטעם שמברכים ביו"ט שני של גלויות הוא שלא יזלזלו בו אבל במקום ספק לגבי קריאת המגילה דבן ט"ו שקרא ב"ד יצא משום דמצאנו קריאה ב"ד למקדימין ליום הכניסה א"כ לא חששו שמא לא יקיים בט"ו דיצא בידעבד ב"ד לכן לא תיקנו לברך, ובפמ"ג שם כ' לבאר באופן נוסף דכיון דיצאו בדיעבד ב"ד לכן אינו יכול לברך בט"ו דכבר יצא ב"ד, וצ"ב להפמ"ג א"כ מדוע קורא בט"ו אחר דיצא ב"ד, וכן צ"ב מדוע הט"ז לא עמד בזה אחר דכ' דיוצא ב"ד בדיעבד א"כ זה גם סיבה שלא יברך בט"ו.

ונראה הביאור דהנה מקו' המהרש"ל נראה דהבין דמה דבמקום מסופק עושים ב' ימים הוא תקנה כמו שתקנו יו"ט שני של גלויות לעשות ב' ימים מחמת הספק, ולכן יש מקום להק' דעל תקנה זו יברך, וע"ז תי' הט"ז כיון דעיקר הדין יוצא ב"ד לא חשו שמא לא יקרא בט"ו ולא יקיים תקנת ט"ו במקום ספק, וממילא לא שייך לתרץ דלכן אינו מברך בט"ו משום דיוצא ב"ד דהיה תקנה לקרוא גם בט"ו וע"ז היה ראוי לתקן ברכה וע"ז תירץ דלא חשו כיון דעיקר הדין יוצא ב"ד.

אמנם ברמב"ן הנ"ל משמע דבמקום ספק אינו תקנה לעשות ב' ימים רק כשמקיים בב' הימים דין פורים יוצא ממ"נ, ולכן סבר הרמב"ן דבב' הימים אין מברכים, ובאמת דגם לא מצאנו שתקנו חכמים כן רק הגמ' אומרת שחזקיה קרא בטבריה ב' ימים ורב אסי בהוצל, וכן יישב המ"א את קו' המהרש"ל דלא היה תקנה מיוחדת במקום המסופק.

אמנם יתכן דלהמבואר בריטב"א דמן הדין מספק מספק היה מקום להקל בב' הימים מדין ספק דרבנן, רק משום פירסומא ניסא לא הקילו או שלא יאמרו שאינם מישראל א"כ יתכן דזה תקנה מיוחדת וכמבואר במהרש"ל.

דעת הגר"א

ה. בביאור הגר"א על דברי השו"ע שהעתיק ל' הרמב"ם דמקומות מסופקים קוראים ב"ד וט"ו כתב דדעת הגאונים דמדינא רק י"ד חייבים וט"ו משום חסידות משום דאזלינן בתר רובא דעלמא, וגם דספק דרבנן לקולא אלא שלא תיבטל ממנו מקרא מגילה קורא ב"ד, והטעם דקורא ב"ד בברכה כתב הגר"א דמבואר בירו' דבן ט"ו שקרא ב"ד יצא, וכן מה שכל השו"ע ברמב"ם דלא יברך אלא ב"ד ביאר משום דבן ט"ו שקרא ב"ד יצא ולכן אין יכול לברך בט"ו.

ולדעת הגר"א צ"ע א"כ מדוע להרמב"ם קורא בט"ו אחר שיצא ב"ד, ובשלמא להבנת המהרש"ל שהיה תקנה לעשות ב' ימים ניחא, אבל להמ"א שהבאנו דלא היה תקנה מיוחדת מדוע קורא בט"ו, ובחזו"א סי' קנ"ג ס"ק ב' הביא דברי הירו' בשקלים ע"פ ביאור הגר"א, וז"ל הירו' בשקלים פ"ק בט"ו בו קורין את המגילה בכרכים, לא כן אמר ר' חלב בשם ר"ח רבה הכל יוצאין ב"ד שהוא זמן קריאתה, וכו', ר' יוסה ורב אחא הווין יתבין אמר רב אחא לרב יוסה לא מסתבר אלא לשעבר אבל להבא לא, והא תני מקום שנהגו לקרותה שתי ימים קורין אותה שני ימים, א"ל אף אנא סבר כן, אמר רבי מנא ויאות אלו משקרייא ב"ד חוזק וקורא בט"ו שמא אין שומעין לו, אם את אומר כן נמצאת עוקר זמן כרכים בידיים.

וכתב בהגהות הגר"א שם וז"ל וה"פ הא דאר"ח הכל יוצאין וכו' לא בא ללמד דאם קרא ב"ד ועבר יום ט"ו יצא דמאי קמ"ל דמאי דהוה הוה, אלא אתא לאשמועין דלהבא לא שאם קרא ב"ד ועדיין יום ט"ו לפניו נמי אינו צריך לקרות בט"ו שיצא ב"ד שהוא זמן קריאתה, ופריך והא תני מקום שנהגו וכו', אילו בן ט"ו שקראה ב"ד וכו' כלומר שעשה כן לכתחילה שקרא ב"ד ולא בט"ו שמא שומעין לו, א"כ אתה עוקר זמן כרכים בידך, וברייאתא אמרה במקום שנהגו ב' ימים היינו מספק שמא הוא כרך וצריך לקרות בט"ו, וא"כ איך נאמר שלכתחילה יקראו

בי"ד ותעקר זמן כרכים, אע"כ דלכתחילה אסור לבן ט"ו לקרותה בי"ד, וההיא דר"ח איירי אם קרא אותה פעם אחת באקראי בי"ד שיצא דבכה"ג לא מעיקר זמן כרכים, ע"כ.

וביאר החזו"א הכונה בירו' דאע"ג דבן ט"ו שקרא בי"ד יתכן דיצא גם במזיד מ"מ כאן במקום ספק דכולם קורין בי"ד אם יצא בזה א"כ נמצא דעוקר זמן כרכים בידיים ולכן לכתחילה תקנו דאע"ג דקורא בי"ד יקרא גם בט"ו כדי שמקומות המסופקים לא יעקרו לכתחילה דין ט"ו על הצד שזמנם בט"ו, ולפ"ז להגר"א להרמב"ם זה תקנה מיוחדת לקרוא גם בט"ו.

וכתב החזו"א וז"ל ובמקום ספק קבעו חכמים לקרות בט"ו מחמת ספק וקבעו לברך בי"ד ולא בט"ו דבי"ד קיים מצוה בודאי אף אם היא מוקפת ובט"ו הוה ספק מצוה.

ויש לעיין דלפי מה דביאר החזו"א את דברי הגר"א יוצא דבי"ד יוצא בודאי ובט"ו בספק, וצ"ע דאם יוצא בודאי בט"ו כיצד יוצא מספק בט"ו הרי כבר יצא בודאי בי"ד, ואם זה תקנה מיוחדת לקרא בט"ו שלא לעקור זמן כרכים בידיים א"כ יש כאן חיוב ודאי, וצ"ל הכונה דאע"ג דיוצא בדיעבד כיון דלכתחילה אסור לבן כרך לקרוא בי"ד תקנו חכמים דעל הצד שהוא בן כרך יקרא בט"ו כדי שלא לעקור זמן כרכים בידיים, אבל החיוב הוא רק על הצד שחיובו הוא בט"ו, וצ"ע.

ולפ"ז כונת הרמב"ם להגר"א הוא דכיון דזמן קריאה לרוב העולם בי"ד לכן גם בן ט"ו יוצא בי"ד ולכן מברך בי"ד אלא דתקנו דיקרא גם בט"ו וגדר התקנה היה חיוב מספק על הצד שדינו בט"ו שלא יהיה מצב שעוקר זמן כרכים בידיים.

וכתב הגר"א דלפ"ז מיושב קו' המל"מ על הרמב"ם פ"א ה' י"א דהק' על הר"ן בשם הגאונים דמספק דרבנן קורא בי"ד דמדוע דוקא בי"ד והי מינייהו מפקת, וכמו שכל הר"ן לגבי ספק הסיבה דאין ידוע אם מיסב בראשון או בשני דמיסב בשניהם דהי מינייהו מפקת, ויישב המל"מ דשאני בהסיבה דאם ניקל בשניהם ייעקר תקנת חז"ל לגמרי יעו"ש, אבל הגר"א לשיטתו מיישב דכיון דבן ט"ו שקרא בי"ד יצא לכן מברך בי"ד.

והמל"מ דלא ביאר כן ברמב"ם דמברך בי"ד משום דיוצא בדיעבד יתכן משום דכיון דעושה מספק כונתו דקורא בי"ד על תנאי שעכשיו פורים, וכן יתכן בדברי הרמב"ן דכ' דלא יברך בי"ד משום דיש ספק אם יוצא בי"ד ואין אומרים דיוצא בדיעבד משום בן כרך שקרא בי"ד יצא, משום דקורא מספק, אמנם יתכן דהרמב"ן נקט דהבבלי חולק על הירו' הסובר דבן ט"ו שקרא בי"ד יצא וכדעת הפר"ח בזה.

ובדעת הגר"א נראה דלדינא חולק על השו"ע ופוסק כהגאונים דחייב י"ד מדינא וט"ו ממדת חסידות וכן נקט השעש"צ בס' תרפ"ח אות ט' בדעת הגר"א.

אבל עדיין צ"ע להגר"א דהרי מבואר במ"ב דהיכי דחל ט"ו בשבת וקוראים בי"ד נחשב קורא שלא בזמנה ויש צד דאינו יוצא שלא בעשרה א"כ להגר"א יוצא דבמקום מסופק יש צד שאינו קורא שלא בעשרה וזה לא שמענו, וצ"ל דהגר"א נקט כהחזו"א בס' קנ"ה דהיכי דחל ט"ו בשבת הקורא בי"ד חשוב קורא בזמנה ואין מעכב עשרה, והגר"א לשיטתו דנקט כהירו' דבן כרך שקרא בי"ד יצא וחשוב בזמנה, אלא דצ"ע דברא"ש וברז"ה מבואר כמו שנקט המ"ב דביצא ט"ו בשבת הקורא בי"ד חשוב קורא שלא בזמנה ומעכב עשרה, ומזה מבואר לכאן דקי"ל כהפר"ח דלהבבלי בן כרך שקרא בי"ד לא יצא, ועכ"פ המ"ב דפסק דביצא ט"ו בשבת חשוב י"ד שלא בזמנה ובעי עשרה לעיכובא יוצא דגם במקום מסופק אין לקרות רק בעשרה, וזה חידוש שלא נזכר במ"ב, וצ"ע.

סיכום דברי הפוסקים בגדר דין מקום מסופק

א. בב"י הביא דברי הרמב"ם דעיר מסופקת קורא בב' הימים, והביא דברי הר"ן בשם הגאונים דמדינא קורא בי"ד וט"ו משום מדת חסידות, ובשו"ע פסק כדברי הרמב"ם דמקום ספק קורא בי"ד וט"ו ומברך בי"ד, ובב"י כ' דמנהג העולם שכל עיר מוקפת חומה מחשיבים לספק שיש בו דין שקוראים בב' הימים, והביא מדברי הרב ר' יוסף אביוב דחלק על המנהג ודוקא היכי שיש ספק בקבלה אבל עיר מוקפת לבד אינו נחשב עיר מסופקת, והב"י נוטה כותיה וכמו שהביא מהמהרי"ל בשם רב משה גאון.

ודעת הגר"א לפסוק כהגאונים דמקום מסופק מדינא בי"ד וט"ו מידת חסידות.

ב. בשו"ע סתם דעיר מסופקת קורא בב' הימים כהרמב"ם ולא כ' מה הכונה עיר מסופקת, ובפר"ח משמע דפסק כהמנהג דכל עיר מוקפת נחשב למסופקת, דכ' הפר"ח דמשמע בב"י דעיר שאינה מוקפת גם להמנהג אינה בכל מסופקת ומשמע דמוקפת נחשב לעיר מסופקת, וכן נקט במטה יהודה, וכ' דגם כשיש חומה אם ידוע שאינה מימות יהושע לכו"ע אין זה נחשב עיר מסופקת מה שיכול להיות שהיה חומה קודמת לחומה זו והרי זה כעיר שאין בהחומה דלכו"ע אינה בכלל ספק.

והפמ"ג נקט דהשו"ע פסק כדעת הרב ר' יוסף דדוקא כשיש ספק בקבלה נחשב עיר מסופקת ולא כל עיר מוקפת, וביאר שיטתו דהיכי דיש ספק בקבלה נחשב שיש איקבע איסורא דאין אומרים ספק דרבנן לקולא.

ג. כתבנו דבראשונים בשם הגאונים כ' דעיר מסופקת הכונה או שיש ספק בחומה אם היא חומה, או שיש ספק בקבלה, וכ' דברשב"א כ' דעיר מסופקת נחשב שהיה ידוע על עיר מסויימת שהיתה מוקפת ויש ספק על עיר מסויימת אם זה אותה העיר, וביארנו דזה גם איקבע איסורא, היכי דהספק הוא על ב' עיירות שידוע שאחת מהם מוקפת, אבל כשיש ג' עיירות וידוע שא' מוקפת גם להרשב"א ניזיל בתר רובא, והפוסקים לא הזכירו גדר זה אבל מ"מ כן יוצא להפמ"ג.

ד. לגבי ברכה הטור מביא בשם רבינו יחיאל שאין מברכים בב' הימים, והבאנו דכן מצד הרמב"ן, והרמב"ם פסק דמברך בי"ד שהוא זמן קריאה לרוב העולם, ובביאור הגר"א מבאר טעם הרמב"ם דמברך בי"ד משום דבן ט"ו שקרא בי"ד יצא.

ה. כ' דנחלקו האחרונים אם דין ספק מוקף דקוראים בב' הימים הוא תקנה לקרא בב' הימים או שמספק קוראים בב' הימים, ודעת המהרש"ל והט"ז דהוא תקנה והמ"א נקט דהוא מספק, וכן משמע ברמב"ן, וביארנו להגר"א ברמב"ם הוא תקנה ויש לזה מקור בירו' בשקלים.

ו. לדינא ודאי יש לנקוט כדעת הפמ"ג דכונת השו"ע היתה להחמיר בב' הימים רק היכי דיש ספק בקבלה, או ספק על עיר מסויימת שמא היא העיר המוקפת באופן שנחב עי"ז איקבע איסורא, דהא דעת הרמב"ן והובא ברשב"א וכן נקט הריטב"א דמה שנוהגים בט"ו במקום מסופק הוא מדת חסידות והגר"א פסק כן לדינא וכמבואר בשעה"צ א"כ ודאי דיש להקל כדעת הפמ"ג דדוקא כשיש ספק בקבלה נחשב ספק אבל סתם עיר מוקפת חומה אינה נחשבת ספק, ומ"מ בב"י מבואר דהיה מנהג קדום להחמיר בכל עיר מוקפת שיש עליה ספק.

סימן ה'

הנדון בעיר לוד

א. בגמ' מגילה ג' ע"ב ואמר ר' יהושע בן לוי ואונו וגיא החרשים מוקפות חומה מימות יהושע בן נון, והני יהושע בניניהו והא אלפעל בניניהו וכו' דכתיב ובני אלפעל וכו' הוא בנה את אונו ואת לוד ואת בנותיה וכו' אמר ר' אלעזר הני מוקפות חומה מימות יהושע בן נון הוו, חרוב בימי פלגש בגבעה, ואתא אלפעל בניניהו, הדר נפול, אתא אסא שפציניהו, ובגמ' סוף מס' כתובת מבואר דמלוד לאונו המרחק הוא הלוח ג' מילים.

ומבואר דלוד היא ודאי מוקפת חומה מימות יהושע בן נון וקוראים בט"ו, וכן אונו.

אמנם למעשה כיון שמפני חטאינו גלינו מארצינו ונתרחקנו מעל אדמתינו אין אנחנו יודעים בבירור היכן הוא לוד שהיתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון רק יודעים האיזור בו אמור להיות העיר לוד.

ובספר כפתור ופרח לרבנו אשתורי הפרחי מרבתינו הראשונים שתייר בארץ ישראל בתחילת ה' אלפים ובספרו פרק י"א מזכיר את העיר לוד וכתב דהוא כשעתיים הליכה מיפן, וכתב שם גם דשמות הערים לא נשתנו, וכן בתבואת הארץ ח"א פ"ג כ' דהיא נמצית באיזור בו היא נמצית כיום.

דעת חכמי ירושלים בעת התחדשות הישוב היהודי בלוד

ב. למעשה נתחדש הישוב היהודי בעיר לוד בתרמ"ו במקום בו היה כל השנים עיר שהיתה נקראת בשם לוד,⁴ והיה מיושב בהודים לסירוגין עד פרעות תרפ"א, ואח"כ חודש הישוב בתש"ח, וכיום נקרא חלק זה בעיר לוד בשם "העיר העתיקה".

בתחילת ההתיישבות היה להם נדון על קריאת המגילה ושאלו בירושלים את הגאון ר' שמואל סלנט רבה של ירושלים, והגאון ר' צבי מיכל שפירא בעל מחבר ספר ציץ הקודש בתשו' נ"ג מביא דאמר לו הגאון ר' שמואל סלנט שהשיב דבשו"ת דברי יהוסף [שוורץ] שהיה מגדולי החוקרים את הארץ דכתב דלוד המוק"ח מימות יהושע נחרב כמה פעמים, ולוד של היום יתכן דאינו באותו מקום בו היה לוד המוק"ח ואין נחשב כמקום ספק ולכן קוראים רק ב"ד, [וזה דלא כמו שמשמע בכפתור ופרח דנקט דלוד בזמנו היה באותו מקום בו היה לוד המוק"ח, אלא אם כן נימא דזמן הכפתור ופרח נשתנה ונחרב ושוב נבנה במקום אחר].

וז"ל הדברי יהוסף (שאלה ב') [הל' שהובא בציץ הקודש אינו בדקדוק דאין התייחסות מפורשת בדברי יהוסף לעיר לוד רק ככלל] אכן הספק שמא תכונת הנוכחית אינה במקומה הראשון ממש וכו' כמו שאמרנו על חברון ויפו וכדומיהן שגויי הארץ מראין מרחוק קצת מקומות אלה שקבלה בידם ששם היתה תכונתן מימי קדם, והיינו דמשמע מהדברי יהוסף דכן היה המציאות בערים בארץ ישראל שהרבה פעמים לא היה באותו מקום בו היתה העיר הקדומה.

ולדעת מומחים כן הוא באמת המציאות בערים הישנות של ארץ ישראל שיש פעמים בהם העיר "העתיקה" המוקפת חומה מימי הרומאים אינה עומדת בדקדוק המקום של ה"תל" העתיק שם גרו היהודים בימי בית ראשון, וכפי שרואים בעיר עכו ש"העיר העתיקה" של עכו רחוקה מעט מ"תל עכו" כאלף שלש מאות מטר.

ולעיל (סימן ד') הבאנו דנחלקו הפוסקים מה נקרא עיר מסופקת אם דוקא כשיש ספק בקבלה, או כל עיר מוקפת שאין יודעים ממתי הוקפה, והנה להפמ"ג אתא שפיר היטב פסק הגר"ש סלנט דאין זה ספק בקבלה, אבל יש מקום לומר דסבר הגאון ר' שמואל סלנט כמו שכתבנו לעיל דגם לדעת הסוברים שהזכרנו דעתם בסימן הנ"ל דכל עיר מוקפת נחשבת באה לכלל ספק זה בעיר מוקפת חומה שיש עליה ספק שמא החומה היא מימות יהושע, אבל כשאין כלל חומה, או שידוע שהחומה היא ודאי חדשה אין זה בכלל עיר מסופקת, וכמו שכל הפר"ח דבזה כו"ע מודים דעיר שאינה מוקפת אינה נחשבת באה לכלל ספק.

אמנם כפי הנראה שעכ"פ העיר שנבנית היתה "סמוכה" למיקום הקדום של העיר, וא"כ לכא' גם אם נימא כדעת הדברי יהוסף דיש מקום גדול לחשוש שהעיר איננה במקומה הראשון אבל עכ"פ סמוכה או לכה"פ נראית למקום בו היתה העיר המוקפת.

ולזה הוסיף הגאון ר' שמואל סלנט דגם מדין סמוך ונראה למקום שהיה לוד המוק"ח שכפי הנראה היה באותו איזור אין לחייב לנהוג בט"ו, וזה ע"פ המבואר בטורי אבן דהטעם שסמוך ונראה לכרך קורא בט"ו זה כדי שלא יהיה כעין חוכא דהכרך קורא בט"ו והסמוך ב"ד א"כ כאן דהכרך שמם אין זה שייך.

אבל בספר ציץ הקודש שם טען דיש לדון בב' הסברות של הגר"ש זו וז"ל ולענ"ד יש לדון טובא דהרי כיון שעכ"פ בזה המקום או קרוב לו היה לוד הישנה, הלא יש להסתפק ג"כ אולי זה המקום שנתיישבו עתה הוא מקום לוד הישנה, ויש לדון דהוי כקבוע, כיון דעכ"פ היתה בסביבה זו, ע"כ, והיינו דלוד מצד עצמה הוא מקום מסופק.

וגם לטענה השניה דאין לחייב עכ"פ מדין סמוך ונראה ללוד הישנה משום סברת הטורי אבן דטעם סמוך ונראה משום חוכא כ' הציץ הקודש דיש לדון דגם להמבואר בטורי אבן זה רק בטעם התקנה אבל אחר שנתקן לא תלוי בפועל אם יש חוכא או לא, ועוד דבביאור הגר"א בס' תרפ"ח בביאור דברי הירו' בכרך שחבר ונעשה של גויים בו אין קורין חוצה לו קורין דכ' הגר"א דהביאור הוא בניחותא בו אין קורין אבל חוצה לו קורין מבואר דגם כשהכרך שמם בסמוך ונראה קורא בט"ו.

ובאמת דבביאור הגר"א שם כ' ביאור נוסף בירו' דכונת הירו' לפשוט חוצה לו קורין ק"ו דבו קורין וגם לביאור זה מבואר ג"כ דמסקנת הירו' דכרך ששמם בין הסמוכים בין הנכנס לכרך השמם קורא בט"ו, וכביאור זה בירו' מבואר גם בחי' הרשב"א.

⁴ ויש שפות שהיו מבטאים זאת לידיא.

לאחר פטירת הגאון ר' שמואל סלנט פרסם הגאון ר' יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי בלוח ארץ ישראל בשנת תרע"ה שיש לקרות המגילה בלוד ב"ד עם ברכה ובט"ו בלא ברכה משום שהיא עיר המחזקת לספק מימים קדמונים, וסברתו מבוארת בספרו ארץ ישראל פרק ה' וז"ל עיירות עתיקות שלא היו בידי ישראל ונכבשו בתקופה זו שגם הן ידועות בתור עומדות בקרבת מקומותיהן העתיקים בלי בירור גבולתיהן ושלכן קורין גם בהן את המגילה ב"ד ובט"ו עכ"ל והיינו שלמעשה נתקבל ההוראה כסברת בעל ציץ הקודש דעיר לוד נחשבת כמקום מסופק, וכך היה המנהג.

כמו כן הגאון ר' אליעזר בריזל פרסם בשנת תשכ"ב קו' בדין ערים המוקפות חומה בו טען דבזמנינו שעיר לוד גדולה מאד לא יתכן שאין חלק ממנה נמצא במקום שהוא ודאי לוד המוקפת חומה מימות יהושע, וממילא לוד לכא' חייבת בודאי בפורים בט"ו, ומ"מ לדינא מביא משם מכתב הגאון ר' ישראל זאב מינצברג לקרוא ב"ד וט"ו, וגם בשכונות הסמוכות ללוד, דאע"ג דיש מח' אם יש דין סמוך לספק כאן יש ספק שמא השכונות הסמוכות עצמן הם במקום שהיתה לוד המוקפת.

וז"ל המכתב ואל אחב"י תושבי בסביבת לוד כבר ניתנה ההוראה מזמן לקרות בשני הימים וכ"ש כהיום שדרים מאחב"י בתוך לוד העתיק עליהם לדקדק ביותר, וגם השכונות הסמוכות יזהרו מאוד בזה, ואף שלעירות הספיקות יש מחלוקת אם נותנים להם דין סמוך ונראה, מ"מ בנדון דידן ספק גדול על שטח של עצמן שמא הם בתוך היקף חומה מימות יהושע ב"נ.

וכן כתב הגרי"ש אלישיב זצ"ל בתשו' לרב העיר לוד הגר"נ אורטנר זצ"ל בשנת תשל"ו דיש לנהוג בלוד ב"ד ובט"ו מספק ע"ס דברי הגרי"מ טוקצ'ינסקי בלוח אר"י.

ויעויין בקו' הימים האלה נזכרים ביאר את פסק חכמי ירושלים לחשוש בלוד כעיר מסופקת, אע"ג דבשאר המקומות שהיה מקום לדון עליהם כמו כפר ענא שיש ספק שמא היא אוננו שמוזכר בגמ' שהיא מוקפת ובו היה המנהג ב"ד לגבי כפר יהודה שהיה סמוך לו, ומציע לבאר דכאמור הטעם שהחמירו בלוד היה כסברת הציץ הקודש דכ' וז"ל ולענ"ד יש לדון טובא דהרי כיון שעכ"פ בזה המקום או קרוב לו היה לוד הישנה, הלא יש להסתפק ג"כ אולי זה המקום שנתיישבו עתה הוא מקום לוד הישנה, ויש לדון דהוי כקבוע, כיון דעכ"פ היתה בסביבה זו, ע"כ, וכן כ' הגרי"מ מטקצ'ינסקי בספר ארץ ישראל הנ"ל וז"ל עיירות עתיקות שלא היו בידי ישראל ונכבשו בתקופה זו שגם הן ידועות בתור עומדות בקרבת מקומותיהן העתיקים בלי בירור גבולתיהן ושלכן קורין גם בהן את המגילה ב"ד ובט"ו עכ"ל.

והגדר בזה שאם יש שטח שיש בו ספק היכן בתוכו נמצא מקומו המדויק של העיר המוקפת חומה, ואין השטח המסופק הכולל הנ"ל גדול בבירור יותר מפי שניים מהעיר המוקפת [כפי שהיתה בזמן יהושע] אז בכה"ג אין ניזיל בתר רובא בשטח המסופק, והוא ספק גמור, ולמעשה לפי גדר זה אף אם השטח המסופק הוא גדול מאוד יש לחוש שאולי העיר המוקפת חומה היתה גדולה יותר, ויש כמה מקורות שהערים המוקפות היו גדולות, ע"כ.

וממילא לוד שהיתה עיר גדולה ולפי הסימנים היא באיזור של לוד כיום חשוב כספק שאיקבע איסורא ונחשב כעיר מסופקת, שלפסק השו"ע כהרמב"ם מעיקר הדין קוראת ב"ד עם ברכה ובט"ו בלי ברכה.

ויעויין לעיל דהבאנו דברשב"א לגבי דין הוצל כ' דהטעם דחששו משום שידוע שהוצל מוקפת ולא ידעו אם עיר זו היא הוצל המחוייבת, וזה סמך לדרך זו דכשיש ספק מקומי באיזור מסויים על עיר מסויימת שמא היא העיר המוקפת אין שייך ללכת אחר רוב הפרוות.

עוד יתכן לבאר לפי מה דציידנו לעיל בדעת הב"י דגדר כרך מסופק הוא מה שנראה לחכמים שהוא נכנס לגדר ספק ואינו בגדר מהיכ"ת א"כ הכל תלוי לפי ראות עיני החכמים וחכמי ירושלים הבינו שלוד בזמנו הוא נכנס לבית הספק וחל עליה דין עיר מסופקת.

הסימנים ללוד הישנה שנתגלו

ג. בשנת תשמ"ב סללו כביש באיזור לוד וגילו מערת קבורה עתיקה עם כשלושים קברים ויותר, ואנשי אתרא קדישא קבעו דזה קברי יהודים⁵ מזמן המשנה בו יש יותר משלושים קברים וא"כ ודאי דעיר לוד המוקפת היה

⁵ יואל אליצור במאמרו בהערה 19 נוטה יותר שלא היה קברי ישראל.

סמוך לזה, ובית הקברות זה נמצא ליד העיר העתיקה בו גרו הערבים, וכיום מקום זה הוא חלק מהעיר לוד, הגר"נ אורטנר כתב לבעל המנחת יצחק דלממצאים אלו יש לכא' לקבוע שפורים הוא ודאי בט"ו שודאי שחלק מהעיר לוד כיון כוללת בתוכו את לוד המוקפת שהרי הערים שבונים בזמנינו יותר גדולות מהערים שהיו מוקפות מזמן יהושע וא"כ בתוך העיר לוד הנוכחית כלול גם לוד המוקפת, וממילא כל העיר נידונית כסמוכה לה, ובעל המנחת יצחק השיב דאין זה הוכחה שעיר לוד העתיקה היא היתה מוקפת חומה ויתכן שהיה בצד אחר והעיר שהיתה סמוכה לבית הקברות אולי היתה פרוזה וא"כ מידי ספק לא יצאנו, ובצירוף דעת הגרי"מ טוקצינסקי דגם בירושלים אין קוראים בט"ו רק סמוך לעיר העתיקה אין לקבוע לוד בט"ו מדין סמוך ללוד המוקפת, ומ"מ כתב דזה ספק שיש בו נטיה להחמיר וזה נחשב ספק גמור שאיקבע איסורא ויש לנהוג בב' הימים כל דיני פורים ולברך על המגילה ב"ד.

ובאמת דהיה מקום לדון בעיקר הטענה זו של הגר"נ אורטנר דגם אם ודאי שיש מקום א' בכל העיר לוד שהוא במקום לוד המוקפת וממילא כל העיר חייבת מדין סמוך ג"כ יש לדון דתלוי אם דין סמוך נראה קורא בט"ו הוא תלוי בדין קריאה בכרך וכמו שיבואר להלן סי' ו' הנדון בזה בכרך שנעשה של גויים, דאם נימא דדין הסמוך תלוי בדין הכרך, קודם צריך לקבוע שיש כאן מקום בעיר לוד שנמצא במקום העיר המוקפת ושם חייבים בט"ו וזה יגרום לכל העיר דין זה אבל כיון שאין ידוע על מקום מסויים שוב אין כאן רק דין ספק כרך, ויעויין בס' ז' ח' דביררנו הדין בזה.

הגר"נ אורטנר זצ"ל פרסם תשו' נד' בספר יד נתן ח"ב סי' ל"ב, דיש לקיים פורים בב' הימים מכמה טעמים דעת החזו"א דיש דין של סמוך גם לעיר מסופקת, רוב השכונות בלוד נמצאות תוך מיל ללוד העתיקה, גם במקומות רחוקים יותר יש לדון דכיון דבהלכות תחומים כל העיר נחשב כעיר א' ממילא כל לוד נחשב כעיר אחת עם העיר העתיקה ודינה כדין לוד דחייבת ב"ד וט"ו מספק, גם יתכן דהשכונות הרחוקות שם היה לוד המוקפת חומה ומחמת עצמה דינה כעיר מסופקת.

כמו כן מביא שם מחקרו של ר' "יואל אליצור" שמוכיח שיש הוכחות חותכות לרצף התישבותי בעיר לוד מזמן בית ראשון.

בשנת תש"נ רשות עתיקות חפרו סמוך לעיר העתיקה בצד היותר מרוחק ממרכז העיר לוד ובחפירות ארכיאולוגיות גילו שרידים של שבתי חרסים מזמן המקרא, ומזמן בית ראשון, ובחפירות כיום מצאו סימנים של בתי מגורים, והחוקרים קבעו מקום זה בשם "תל לוד" ששם יש הוכחות לישוב מזמן קדום ביותר, וכמו כן חפרו בעיר העתיקה ומצאו שרידים מזמן של כמאתים חמישים שנה אחר חורבן הבית, וממחקר זה יוצא שמקום זה יש ספק אם היה מיושב בזמן בית ראשון, אבל זה ודאי מחזק את הספק יחסו לעיר העתיקה כספק לוד המוקפת.

הגר"נ אורטנר הסיק על סמך החפירות הנ"ל שלכא' אותו מקום הוא ודאי מוקף חומה מימות יהושע וא"כ נמצא שחלק מהעיר לוד ודאי חלקו הוא במקום המוקף חומה וכל העיר דינה כן.

מ"מ הגרי"ש אלישיב השיב להגר"נ אורטנר דגם אם נתברר ודאי ואפשר להישבע דחלק מלוד כיום הוא מוקף חומה א"א לשנות המנהג לקרוא ב"ד ובט"ו, ומסתברא דהגרי"ש אמר זאת לדבריו של הרב אורטנר אבל הוא עצמו לא השתכנע שהוא ודאי לוד המוקפת, וכן בקו' זמני הפורים [קארף] הביא בשם הגרי"ש דלוד היא נחשבת למקום מסופק.

המנהג למעשה בלוד החרדים שנשמעו לפסק הרב אורטנר זצ"ל, וכן לפסקו של הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל קוראים מגילה ב"ד וט"ו ונוהגים בט"ו כל דיני פורים.

המציאות בשכונות אחיסמך

ד. כפי בירור המציאות לגבי שכונת אחיסמך כרגע היא רחוקה קמ"א אמה משכונות עיר לוד עצמה, ובעתיד כשתסתיים הבניה תתחבר בפחות מקמ"א אמה לשכונת גני יער, ובין שכונה זו לבין מקום הנקרא "תל לוד" יש פחות ממיל, ומ"מ גם כיום שכונת אחיסמך היא בספק נראה למקום הנקרא "תל לוד", ובספק סמוך לעיר העתיקה בו היתה העיר העתיקה שהיתה נקראת לוד.

ובקו' הימים האלה נזכרים כ' דכיון דלוד עצמה נידונית כספק, חשוב מקום זה כסמוך לספק דלדעת החזו"א דינה כעיר מסופקת, והוכיח דכדעת החזו"א היה המנהג בארץ ישראל בכמה מקומות שהחמירו בסמוך לספק, אבל לדעת

המ"ב דפסק כהברכ"י דסמוך לספק אין קורא בט"ו א"כ יש מקום להקל בשכונה זו, ויש לעיין בפסק זה דהרי כנ"ל דטעם חכמי ירושלים שהחמירו בזה כשנתחדש הישוב בלוד היה מחמת לוד העתיקה שגרו בה הערבים והיתה נקראת שם הדומה ללוד ומחמת כן דנים את כל האיזור כמקום שאיקבע בו העיר לוד המוקפת ולדון איזור זה כמקום מסופק, וכנ"ל דהחמירו גם בשכונות הסמוכות דהם גם כלולות בספק שמא שם היתה לוד המוקפת חומה, א"כ מדוע לא נחוש לשכונת אחיסמך שמא שם היתה לוד המקורית.

ושאלתי את הגאון הנ"ל וביאר לי טעמו כיון דלפי השערותיו וכמו שכל שם בקו' לוד המוקפת היתה כנראה בצד השני א"כ אין לחדש ספק על מקום זה שמא בו היתה לוד המוקפת, אמנם למעשה אמר דיש לצרף חשש זה שמא לוד המוקפת היתה במקום בו נבנית עתה שכונת אחיסמך דהשערותיו שמה אינה מוכרחת, ויש בזה לצרף לדעת החזו"א דחמיר בסמוך לספק ולנהוג כעיר מסופקת, ושכן שמע דהגרי"ש החמיר בסמוך ללוד יותר משאר סמוך לספק, וביותר דבבירור נוסף שעשינו במקום יחד עם הרב הנ"ל יצא דשכונת אחיסמך נחשבת למקום הספק עצמו של לוד המוקפת.

ולכן לדינא נראה דמעיקר הדין יש לחוש באחיסמך שמא לוד המוקפת היתה באותו מקום אחר שזה קרוב ללוד העתיקה שעליה היה הנדון בין חכמי ירושלים, וכאמור נתקבל דעת הציץ הקודש דחשש לאיזור זה כספק שמא היה העיר לוד המוקפת מחמת שאיקבע שיתכן ששם היה לוד המוקפת, וגם בשכונות הסמוכות כתבו שיש חשש זה וכמבואר במכתב הגאון ר' ישראל זאב מינצברג זצ"ל ראב"ד ירושלים, וכמו שכתב המנחת יצחק דגם בשכונות הסמוכות יש ספק זה והם מצד עצמם כעיר מסופקת, אמנם אין רא' ברורה מפסקם שדיברו על השכונות הסמוכות לעיר העתיקה שהיתה נקראת לוד ואין ראיה גם על שכונות מרוחקות יותר, אבל מ"מ מידי ספק לא יצא, ובפרט דאונו המוקפת היתה ג' מילין מלוד, וא"כ אין לנטות מפסק זה על סמך השערות ומעיקר הדין נחשב כעיר מסופקת שיש לקרוא בי"ד ובט"ו לפסק השו"ע.

ואע"ג דלדעת החוקרים העיר לוד היתה באיזור תל לוד ולכל היותר בעיר העתיקה, יש כאן ממ"נ דאם ננקוט כדעת החוקרים שמקום זה הוא ודאי לוד העתיקה א"כ נצטרך להחמיר באחיסמך משום ספק סמוך ונראה למקום זה, דהרי גם להברכ"י דסמוך לספק אינו קורא בט"ו, ספק סמוך ונראה קורא גם בט"ו וכמבואר בכף החיים, ויבואר להלן, ואם נתעלם מהחוקרים ונתייחס לפסק חכמי ירושלים שמחמת שהחזקה לוד המוקפת באיזור נחשב איזור זה לספק לוד א"כ גם באחיסמך שהמרחק בינו לעיר העתיקה הוא לכל היותר כאלף שלש מאות מטר ודאי דהוא בכלל הספק.

ולסיכום הנ"ל יש כמה סיבות לדון בלוד ובאחיסמך שנחשבת למקום מסופק

א. מחמת העיר העתיקה שבו היתה עיר שהיתה נקראת לוד, ובזה נחלקו חכמי ירושלים אם נחשב מחמת כן לעיר מסופקת או לא, ונתקבלה ההכרעה עליה ועל השכונות הסמוכות לה נחשב למקום מסופק, וא"כ גם בשכונת אחיסמך לא יצאנו מידי ספק.

ב. סיבה נוספת מחמת החשש שהעיר לוד שנתייבשה ביהודים יש צד גדול שהוא סמוך ונראה למקום בו היתה העיר לוד מזמן המקרא, וכיון דבאיזור הנ"ל יש צד גדול שהיה העיר לוד ממילא כל האיזור נחשב לספק סמוך ונראה למקום שודאי מוקף חומה, אמנם דעת הגאון ר' שמואל סלנט היתה דאין לחוש כיון דיסוד הדין דסמוך ונראה לכרך נוהג בט"ו משום שלא יהא חוכא וכמבואר בטורי אבן ואין זה שייך היכי דאין יודעים היכן הוא לוד המקורית, וכן יש לדון לדעת הסוברים דכרך ששמם אין קורין בו בט"ו וא"כ כיון דאם לוד המקורית גם אם היא באיזור אינו במקום מיושב אין דין סמוך ונראה לאותו מקום, אבל להלן סימן ז' ח' יתבאר דנדון זה תלוי בפלוגתת הראשונים ודעת החזו"א היתה להחמיר בזה.

ג. בשנת תשמ"ב נתגלה באיזור העיר העתיקה של לוד בית הקברות עתיק שע"פ חו"ד אנשי אתרא קדישא הוא של יהודים מתקופת המשנה וזה מחזק מאד ההשערה דהעיר לוד המקורית היתה באותו איזור של העיר העתיקה.

בשנת תש"נ רשות העתיקות מצאו בלוד שנמצא היום בשכונת נוה ירק שברי חרסים מזמן המקרא, [וכיום מצאו בתים על מקומם] והחוקרים קוראים לזה "תל לוד" וזה מחזק ג"כ את הענין דהעיר לוד המוקפת היתה באיזור זה.

ד. הגאון ר' אליעזר בריזל בקו' כרכין המוקפין טען דכיום שהעיר לוד גדולה מאד אין ספק שחלק ממנה נמצא במקום בו היה העיר לוד המקורית וממילא כל לוד חייב בט"ו מדין סמוך לאותו מקום, ומ"מ לדינא נקט כהכרעת חכמי ירו' וכדלהלן לדונו כמקום ספק.

ה. לדינא הכרעת חכמי ירושלים היתה לדון את לוד כעיר המסופקת ולנהוג י"ד וט"ו, וגם השכונות הסמוכות ללוד ג"כ לחשוש גם מחמת שמא לוד המוקפת היתה שם.

ו. דעת הגר"נ אורטנר היתה דאחר שלכאו' אחר שנמצא בית הקברות, ובפרט מה שמצאו רשות העתיקות בנוה ירק סימנים המורים שלוד של היום חלקה ודאי נמצאת במקום שהיה בו לוד המוקפת מימות יהושע א"כ ודאי הוא שפורים בט"ו, אלא שלמעשה קיבל את פסק מרן הגרי"ש דגם אם ודאי שלוד כיום היא במקום לוד המוקפת מימות יהושע אין לשנות המנהג.

ז. המנחת יצחק השיב להגר"נ אורטנר דגם אחרי שנמצא בית הקברות אין זה קובע ודאי שלוד הוא באותו מקום בו היה מוקף אלא דמ"מ לוד והשכונות הסמוכות יש להם דין של עיר מסופקת ונחשב לספק שאיקבע איסורא ומדינא יש לנהוג דין עיר מסופקת י"ד וט"ו, ויתכן דגם אם היה נודע למנחת יצחק מה שמצאו רשות העתיקות בנוה ירק שאריות חרסים מזמן המקרא אין זה ודאי ששם היה מוקף מימות יהושע ואולי היתה עיר פרוזה מימות המקרא, וממילא מידי ספק לא נפיק, ומסתבר דכן היה גם דעת הגרי"ש דאין לנקוט כודאי רק כספק, דאין מסתבר דאע"ג דודאי צריך לקרוא בט"ו ואעפ"כ מברכים ב"ד מחמת המנהג שנתחדש כמה שנים קודם לכן לקרוא ב"ד בטעות, וע"כ דנקט הגרי"ש דמידי ספק לא נפיק.

ח. המציאות בשכונת אחיסמך שהיא ספק נראה למקום בו קוראים החופרים "תל לוד", ויתכן דהיא גם סמוכה ל"עיר העתיקה", א"כ אם ננקוט כהחוקרים דשם זה ודאי חוד המוקפת יש לחשוש באחיסמך כדין ספק סמוך ונראה, ואם לא נקבל טענת החוקרים א"כ מסתברא דהיא בכלל הספק וכפסק חכמי ירושלים שלוד והשכונות הסמוכות הם בכלל ספק של לוד המוקפת ומחמת עצמן נידונות כמקום מסופק.

סימן ו'

דין סמוך לכרך שנעשה של גויים

א. לעיל הבאנו המו"מ של הגר"ש סלנט והציץ הקודש דדעת הגאון ר' שמואל סלנט דאין לדון לחייב את העיר לוד משום סמוך ונראה שלוד המוקפת משום שהוא כרך ששם דאין כאן סברא דהסמוך ונראה יגררו אחר הכרך לטעם הטורי אבן דזה משום חוכא, אבל הציץ הקודש מפקפק בזה דגם להטורי אבן זה בטעם התקנה ואין תלוי בפועל, ולפ"ז יתכן דמה דנתקבל להחמיר בלוד לא היה רק מחמת הספק שמא המקום בו התיישבו הוא במקום בו היתה עיר מסופקת, רק כיון שהוחזק דבאיזור זה היה לוד המוקפת א"כ קרוב לודאי דהמקום בו התיישבו או סמוך או לכה"פ נראה למקום זה, ובזה אין שייך לדון מחמת רוב דכיון דהרי הוחזק שלוד המוקפת היתה באיזור זה א"כ ודאי לוד הנוכחית היא קרוב לודאי סמוכה או לכה"פ נראית שלוד המוקפת, וביותר דבגמ' סוף כתובות מבואר דאונו היתה ג' מילים רחוקה מלוד, ואונו מבואר בגמ' מגילה דף ה' דהיא בכלל הערים המוקפות א"כ אין מסתבר דאין כאן סמוך ונראה שלוד או לאונו.

והנה להמבואר ברשב"א ובריטב"א דהטעם דסמוך לכרך נדון ככרך הוא משום דהם כלולים בהגנת הכרך לכן נחשבים כמוקפים, א"כ אין שייך סברת הגר"ש סלנט דדין הסמוך אינו בהכרח תלוי בקיום דין הפורים בכרך אלא יתכן דהסמוך מצד עצמו נדון כמוקף, וכנ"ל גם להטורי אבן דעת הציץ הקודש היה דזה רק בטעם התקנה ואין תלוי במציאות של עכשיו.

גירסת הרמב"ן בירו' וביאורו

ב. ובאמת דהדבר תלוי בביאור דברי הירו' דבירו' מגילה פ"א ה"א איתא כרך שחרב ונעשה של גויים [האם קורין בט"ו] אית חמי [בא וראה] בו אין קורין בחוצה לו קורין [בתמיה].

ויש גירסא אחרת בירושלמי בו אין קורין בחוצה לארץ קורין [בתמיה].

הרמב"ן ריש מגילה בד"ה אלא שיש לחוש כתב וז"ל ועוד מצאתי בירו' הכרל שחרב ונעשה של גויים, איתא חמי, בו אין קורין ובחול"ל קורין, פי' הכרך שחרב או שנעשה של גויים זמן אחד ונטלו ממנו עשרה בטלנין, לכשיחזרו שם ישראל מהו שיקראו בט"ו, כרך שחרב ולבסוף ישב דריב"ל מיבעי ליה [היינו דזה כונת ריב"ל בבבלי לפי הרמב"ן כרך שחרב מעשרה בטלנים וישב ששוב יש עשרה בטלנים דפשיטא ליה דקורא בט"ו מיבעיא בירו'], ופשוט מהם שאלה והלא בחוצה לארץ קורין במוקפין שבה בט"ו אע"פ שהרבה כרכין בחול"ל שלא היה בהם ישראל בזמן אחשוורוש וכ"ש שלא היה בהם ישראל תדיר, והיינו דנדון הירו' מה הדין כרך שחרב ונעשה של גויים ומחמת כן לא היה עשרה בטלנים ושוב חזרו ישראל וי' בטלנין אם חוזר לדינו לקרות בט"ו, [והרמב"ן לשיטתו דכרך שאין בו עשרה בטלנים אין קורא בט"ו והספק כיון דהיה זמן שלא היה עשרה בטלנים גם אם חזרו לא יחזור דין כרך], ופשט הירו' דאם בחוצה לארץ קורא אע"ג דלא היה ישראל עשרה בטלנים בזמן אחשוורוש ק"ו בארץ ישראל בעיר שנעשית של גויים דכשחזרו ישראל קורין בט"ו, וכג"ל זה נוטה הריטב"א במסקנא.

ונראה דמה דלא נסתפק הירו' בגוונא דלא היה עשרה בטלנים וחזרו רק בחרב ונעשה של גויים הוא משום דאם לא היה עשרה בטלנים וחזרו פשוט דסגי אלא בחרב ונעשה של גויים דבאותו זמן שנעשה של גויים לא היה ראוי לעשרה בטלנים חשוב הפסק ובה נסתפק הירו' אם חוזר דין קריאה בט"ו.

גירסת הרשב"א והגר"א בירו'

ג. הרשב"א ריש מגילה גורס כגירסא הראשונה ומבאר דהספק על כרך שנעשה של גויים הוא אם הנכנס בו קורא בט"ו, ופשט הירו' כיון דהסמוכים לכרך שנעשה של גויים שלא חרבו נוהגים כמנהגם בט"ו אין מסתבר דהנכנס לכרך לא יקרא בט"ו, וביאר הרשב"א חוצה לו קורין מחמת הכרך כר' יהושע בן לוי וכו' הילכך כיון דמיעיקרא נתחייבו הסמוכים לכרך לקרות בט"ו משום דמיגנו בתוך הכרך אע"ג דעכשיו נחרב הכרך הסמוך לו והנראה עמו במילתייהו קיימי וקורין בט"ו כדינן הראשון, לפיכך מתמה הירו' חוצה לו שאין קורין בט"ו רק מחמת סמיכות לכרך קורין בט"ו, בו שהוא עיקר אין קורין.

והובא בריטב"א מגילה דף ב' ביאור זה, וז"ל מיהו בעיקר נוסחא [בדברי הירו' דבעי כרך שחרב ונעשה של גויים מהו], ה"ג בו אין קורין חוצה לו קורין כלומר דדינו קודם שחרב היו קורין בו וחוצה לו מריב"ל דאמר כרך וכל הסמוך לו וכו' ועכשיו שחרב תוכו וחוצה לו קיים כיון דחוצה לו קורין כבתחילה שהרי נתחייב ולא נשתנה אף תוכו קורין כבתחילה שלא יהא טפל חמור מן העיקר, והיינו דמתמה וכי תעלה על דעת שחוצה לו שעיקר חיובו מחמת הכרך קורין בט"ו ובו אין קורין ע"כ.

ובחזו"א סי' קנ"ד ס"ק ג' הביא דברי הריטב"א ותמה על מסקנת הירו' דפשט מהא דחוצה לו קורין ק"ו בו וביאר הריטב"א שלא יהא טפל חמור מן העיקר, א"כ נימא איפכא דבו אין קורין וגם בסמוך לא יקרא.

ובאמת דיש להתבונן בהוכחת הירו' מהא דחוצה לו קורין ה"ה בו מדוע פשוט לירו' דחוצה לו קורין דאם משום שנהגו אין מתבטל המנהג ובאמת כשחרב גם הסמוך לא יקרא בט"ו לא בסמוך ולא בכרך, דא"כ לא פשט הירו' הספק רק היכי דיש סמוך לכרך ששם ולא בחרב גם הסמוך ונעשה של גויים, וע"כ דכונת הירו' משום דכן הוא שורת הדין דהסמוך דינו כמוקף אע"ג דבכרך היה מקום לדון וזה צ"ב וכקו' החזו"א, וגם יש לעיין מה הסברא דבנעשה של גויים שיש צד שהנכנס לא יקרא בט"ו.

ובביאור הגר"א סי' תרפ"ח ס"ק ב' מביא הירו' וכתב דהגירסא העיקרית היא כג' הרשב"א [עדיין לא נדפס בימיו] וז"ל חרב הכרך ונעשה של גויים, איתא חמי, בו אינן קורין בחוצה לו קורין, רוצה לומר אם בחוץ לכרך קורין דהא שם לא מחמת חומה, דהא אמרינן בערכין ל"ב והובא בירו' כל שהוא לפנים מן החומה נדון כבתי ערי חומה וא"כ אף שבטל החומה קורין כל שכן בתוכה, וכתב הגר"א ולכאורה מזה רא' לפירוש התו' דבשל כרכין אין צריך עשרה בטלנין דזה היתה הבעיא בנעשה של גויים, [והיינו למסקנת הירו' דגם בכרך שנעשה של גויים קורין] אבל י"ל דרובא של גויים ובטלה לה קדושת החומה, ועיין תו' כתובות מ"ה ע"ב, ומסיים הגר"א ואפשר לפרש הירוש' בלשון פשיטות בו אין קורין, בחוצה לו קורין, מדלא נקט בהיפך בחוצה לו קודם.

והנה מדברי הגר"א למדנו דנדון הירו' לביאור הרשב"א היה אם כיון שנעשה של גויים ובטלה קדושת החומה א"כ בטל דין כרך לגבי קריאת המגילה, ופושט הירו' דכיון דסמוך נדון ככרך אע"ג דלגבי דיני בתי ערי חומה אין לו דין

בתי ערי חומה חזינן דלא בעי קדושת בתי ערי חומה לדין קריאת המגילה, וממילא לא איכפת לן שבטל קדושת בתי ערי חומה ע"י שרובה של גויים⁶, ומיושב לפ"ז הערת החזו"א הנ"ל.

ביאור הב' של הגר"א בירו'

ד. בביאור הגר"א הנ"ל דיתכן לבאר כונת הירו' בל' פשיטת בו אין קורין אבל חוצה לו קורין, והיינו דבכרך שנעשה רובו גויים אע"ג דבו אין קורין חוצה לו קורים.

וצ"ע דאם נדון הירו' הוא ברוב גויים משום דבטל קדושת בתי ערי חומה ברוב גויים א"כ מדוע באמת אינו סותר לדין סמוך ונראה דקורא בט"ו אע"ג דאין בו קדושת בת ערי חומה.

ובציץ הקודש סי' נ"ג ס"ק ה' מביא בשם הגר"ש סלנט בשם חותנו הגאון ר' זונדל מסלנט זצ"ל דלהמבואר בביאור הגר"א דבירו' איתא דברוב גויים כיון דבטל קדושת החומה אין קורין בו בט"ו א"כ מדוע נוהגים בירושלים לקרוא בט"ו אע"ג דרובה גויים למאי דמצדד הגר"א בביאור הירו' דהוא בלשון פשיטות בו אין קורין אבל חוצה לו קורין, ושם מיישב דלביאורו הב' דהגר"א אין ספק הירו' משום שבטלה הקדושה מחמת רוב עכו"ם רק איירי בכולה של גויים והנדון הוא משום דאין בו עשרה בטלנים, ומה שכל' הגר"א לפי מה דביאר את הירו' בל' בתמיה דאיירי ברוב גויים הוא ליישב השיטות דבעי עשרה בטלנים בכרך וא"כ כיון דהירו' פושט דחוצה לו ובו קורין צריך להעמיד שהיה רוב גויים והיה מיעוט ישראל שהיה בהם עשרה בטלנים, אבל למסקנא דביאר הגר"א דהירו' קאמר בל' פשיטות בו אין קורין וחוצה לו קורין אפשר להעמיד דאיירי בכולה גויים והנדון היה משום שאין בו עשרה בטלנים, ומסיק הירו' דבו אין קורין ואעפ"כ חוצה לו קורין, וכן מוכח מהא דמבואר בראשונים דקי"ל דבחרבו החומות לא בטל דין מקרא מגילה גם למ"ד קדושה ראשונה לא קידשה לעיד לבא.

ויתכן להציע הביאור כעין המבואר בריטב"א דבדיני בתי ערי חומה שאינן ידועים תקנו דגם לגבי קריאת המגילה יהיה כן הדין שלא יטעו גם בבתי ערי חומה ולכן צריך שיהיה הוקף ולבסוף ישב, אבל בדברים ידועים שלא יטעו לא תקנו ולכן סמוך ונראה יש דין מקרא מגילה דלא יבואו לטעות כן גם לגבי בתי ערי חומה, וא"כ בתוך הכרך עצמו כיון דבטלה קדושת החומה מחמת רוב גויים אינו דין ידוע בטל גם לגבי דין קריאת המגילה, אבל לגבי חוץ לחומה שהוא ידוע לא בטל בנעשה של גויים דבין כך לא ילמדו מהסמוך לכרך לדין בתי ערי חומה, וצ"ע.

ביאור הברכי יוסף בירו'

ה. בברכי יוסף סי' תרפ"ח ס"ק ח' כ' מביא בשם המשאת משה או"ח ח"ב סי' ג' דכפר הסמוך לכרך ונעשה הכרך של גויים דאין הכפר קורא בט"ו, וכ' דכן משמע מהל' דר' יהושע בן לוי כרך וכל הסמוך לו משמע דדין הכפר הוא תלוי בדין הכרך ולכן התחילה ריב"ל את המימרא כרך וכל הסמוך לו דתלוי דין הסמוך ונראה בדין הכרך⁷, וכ'

⁶ ויש לעיין דבגמ' בבלי מגילה ג' ע"ב איתא והתניא ר' אליעזר בר' יוסי אומר אשר לוא חומה אע"פ שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן, ובתו' שם משמע דהגמ' אזלא למ"ד קדושה ראשונה קידשה לשעת וקידשה לעתיד לבא, אבל בראשונים מבואר דאע"ג דלגבי בתי ערי חומה תלוי דין זה אם קדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבא או לא לגבי מקרא מגילה אין תלוי בקדושת בתי ערי חומה, ולהגר"א כלול בנדון הירו' מה הדין בחרבו החומות למ"ד לא קידשה לעתיד לבא.

והיה מקום להציע בביאור נדון הירו' בסגנון דרכו של הגר"א דהנדון בנעשה של גויים הוא אם דין קריאת המגילה בט"ו הוא דין בכרך וכמו שהיה דינים של בתי ערי חומה התלויים בקדושת העיר שהיא מבתי ערי חומה כן דין זה דקריאת המגילה בט"ו הוא דין בעיר המוקפת, וכשהעיר של גויים בטל דין זה, או דאינו מדיני העיר אלא הוא דין בגברא הנכנס לעיר המוקפת דצריך לנהוג בו דין קריאת המגילה בט"ו, וזה פשט הירו' דכיון דגם סמוך לכרך נדון ככרך משום שהם כלולים בהגנת הכרך חזינן דאינו דין מדיני הכרך אלא דין בגברא ששייך לכרך דדינו בט"ו ממילא גם בנעשה של גויים נשאר דין זה.

ולפ"ז הוכחת הירו' היא מחוצה קורין ק"ו דבו קורין הוא דכן הוא שורת הדין הכרך אינו דין מדיני הכרך אלא הוא דין בגברא הנכנס לכרך ולסמוך לו דקורא בט"ו, ולפ"ז גם בחרב הכרך והסמוך לכרך ונעשה של גויים הנכנס לכרך או לסמוך לו קורא בט"ו, ומיושב תמיהת החזו"א.

⁷ אמנם ל' הירו' אינו כן אל הסמוך לכרך והנראה עמו הרי הוא ככרך, ויש לעיין.

דכן משמע בר"ן ומקורו בירו' דדין סמוך קורא בט"ו הוא דהקילו בסמוכים לדונם ככרך ומשמע דזה דוקא כשהכרך קורא בט"ו הקילו כן בסמוך⁸.

וז"ל המשאת משה שם [לגבי השאלה מדוע אין היהודים הדורים במצרים בסמיכות לנא אמן שהיא אלכסנדריה של מצרים והיא עיר קדומה ומסופקת בחומה מימות יהושע מדוע אין הסמוכים קורין בי"ד וט"ו מספק, וכתב ב' סיבות לדבר] מיהו חוצה לה הך דיתובי יתבינן בגווה אין נותנין לה דין העיר גופה אע"ג דסמיכא טובא, כיון דמתא גופה אין רבים מבני ישראל בוקעין בה ולא דיירינן בגווה, וכיון דעיקר מתא אינה בדין י"ד וט"ו למאי דאין ישראל דרין בה, תו לא מיגרר אבתרה חוצה לה, דכעיר חדשה דמא, ודינה בי"ד כרובא דעלמא.

וכ"ש דאעיקרא מקום יש לצדד בראש דכי פלגינן יקרא למתא שסביבותיה נדונים כמותה היינו לענין קריאה בט"ו דוקא, דאילו במסופקת אי בר ארביסר אי בר חמיסר אע"ג דבדידה קורין ב' הימים מחמת הספק אין הסמוכות לה בכלל הספק, דלמאי דאיתרבו ממדינה ועיר היינו לענין קריאה בט"ו ותו לא, ויש מקום לסמוך בזה ותו לא, ע"כ.

והיינו דעיר דאין בה יהודים אין בה דין סמוך דדין סמוך הוא דהם נגדרים אחר העיר וכשאין דרין ישראל בעיר אין הם נגדרים, ועוד כיון דהכרך הוא מסופק לא נתחדש דין סמוך ונראה רק לודאי ולא לספק.

וכתב הברכי יוסף דזה כונת הירו' כרך שחבר ונעשה של גויים והספק היה אם הסמוך קורא בט"ו, ומסיק הירו' בו אין קורין חוצה לו קורין בתמיה, והיינו דמסקנת הירו' דכיון דבכרך שחבר ונעשה של גויים אין קורין גם חוצה לו אין קורין.

וכתב הברכי יוסף דהרמב"ן המובא בר"ן שגרס בירו' חוצה לארץ קורין בו אין קורין, ע"כ דהבין דספק הירו' הוא כרך שנעשה של גויים וממילא אין בו עשרה בטלנים אם יחיד הנכנס לשם קורא בט"ו, ופשט הירו' דאם בחוצה לארץ קורין בט"ו אע"ג דמצוי שאין שם י' בטלנים ע"כ דהנכנס לכרך של גויים קורא בט"ו.

וכתב דלפ"ז יש קצת פשיטות לספק שנסתפק מה הדין סמוך לכרך שנעשה של גויים דאם נקט הרמב"ן דהנכנס לכרך שנעשה של גויים קורא בט"ו מסתבר דגם הסמוך לכרך לא בטל דינו, ומ"מ לא הכריע בזה הספק לגמרי וכנראה דעדיין יתכן דכל שבפועל אין קורין בט"ו בכרך אין הסמוך ונראה קורא בט"ו.

ותמה הברכי יוסף דהר"ן הביא מהרמב"ן דבאין עשרה בטלנים אין קורא בכרך בט"ו ק"ו בנעשה של גויים וזה סתירה לדברי הר"ן בשם הרמב"ן, יעו"ש שנדחק, דהרמב"ן מספקא ליה בגי' הירו' יעו"ש.

דן בדברי הברכי יוסף

ו. הנה כל מה שדן הברכי יוסף בדברי הר"ן בשם הרמב"ן זה משום שלא היה לפניו חי' הרמב"ן אבל בחי' הרמב"ן הנ"ל מבואר דביאר הירו' דכרך של גויים הנדון היה כיון שהיה זמן שלא היה עשרה בטלנים ולשיטתו דבעי עשרה בטלנים אם קורא בט"ו ופשט הירו' דבחוצה לארץ קורין אע"ג דלא היה עשרה בטלנים בתחילה ק"ו בארץ היכי דהיה זמן שהיה של גויים וחזרו ונתיישב בישראל ויש בו עשרה בטלנים דקורא בט"ו.

והרמב"ן שהביא ירו' דבאין עשרה בטלנים אין קורא בט"ו הוא ירו' אחר שהביא הרמב"ן דכ' דבאין בו י' בטלנים תקנתו לקלקלתו, וא"כ אין הוכחה מדעת הרמב"ן לנדון הברכי יוסף בסמוך לכרך שנעשה של גויים.

ובעיקר מה שכ' הברכי יוסף להוכיח מהר"ן דכ' דדין סמוך ונראה הוא קולא שהקילו על הסמוכים ולכן היכי דהך נעשה של גויים אין זה שייך, יעויין לעיל דהבאנו דברשב"א ובריטב"א מבואר דדין הסמוך ונראה נדון ככרך הוא משום דהם כלולים בהגנת החומה של הכרך נחשבים גם הם מוקפים, ומה שכ' הירו' שהוא קולא הכונה דהקילו דאין צרי במקרא מגילה גדרי בתי ערי חומה, וכמו שמבאר שם הירו' דלכן הקיל ר"י בטבריא לקרא בט"ו אע"ג דאין ים חשוב חומה לגבי בתי ערי חומה, וביותר דדעת הרשב"א שהבאנו לעיל סי' א' מבואר דדין סמוך ונראה אינו קולא שהקילו אלא מעיקר הדין הסמוך ונראה כיון דהם כלולים בהגנת הכרך הרי הם כאנשי הכרך.

⁸ יש לעיין דהירו' שם מסביר מדוע בטבריא קרא ר"י בט"ו אע"ג דלגבי בתי ערי חומה אין הים חשוב חומה, ומת' הירו' דהקילו במקרא מגילה דאין צריך שיהיה גדרים הדומים לדיני בת ערי חומה והביא הירו' ראי' כמו שהקילו לענין סמוך ונראה לגבי מקרא מגילה אע"ג דלגבי בת ערי חומה אין לסמוך ונראה דין בתי ערי חומה, וא"כ אין סיבה לבאר הירו' דזה קולא מיוחדת לגבי סמוך ונראה רק הקולא הוא מה שאין משוים דין מקרא מגילה לדין בתי ערי חומה, ובראשונים מבואר טעם דסמוך ונראה דהם כלולים בהגנת הכרך.

ולפ"ז גם בנעשה של גויים אין סיבה שיבטל מהסמוך דין ט"ו כיון דהם נדונים כדרך משום הגנת הכרך, לא מיבעיא להרשב"א דאינו קולא אלא גם להראשונים שהוא קולא הקולא הוא דלא בעי גדרי בתי ערי חומה אבל הגדר שהם מוגנים בהגנת הכרך ומצד עצמן הם כלולים בהגנת הכרך.

ואדרבה הרשב"א לשיטתו דלמד דאינו קולא הוא ביאר הירו' דהירו' פשט דכיון דחוצה לו קורין ה"ה בתוכו הוא משום דחוצה לו הוא מצד עצמו נחשב כדרך כיון שהוא מוגן בהגנת הכרך ואין מסתבר דיהיה תלוי בדין הכרך וממילא פשט הירו' דגם בכרך קורא בט"ו וכן"ל דמסמוך ונראה מוכח דלגבי מקרא מגילה אין תלוי בקדושת בתי ערי חומה וכן"ל בשם הגר"א.

ולסיכום דאיכא ד' דרכים בביאור דברי הירו'

א. הרמב"ן ביאר לשיטתו דבדליכא עשרה בטלנים קורין בי"ד דהנדון כשלא היה עשרה בטלנים ואח"כ חזרו אם חוזר דין לקרוא בכרך בט"ו, ופשט הירו' אם בחוצה לארץ קורין אע"ג דלא היה עשרה בטלנים ממילא מוכח דאע"ג דלא היה עשרה בטלנים אם עכשיו יש קורין בט"ו.

ב. הרשב"א וכן נקט בביאור הגר"א דהגי' בירו' הוא דהיה נדון על כרך שנעשה של גויים אם קורין בט"ו, ופשט הירו' דאם בסמוך קורים בו ק"ו דקורים, וכתבנו דהגר"א מפרש דהספק היה מה הדין היכי דרובה גויים ובטל קדושת בתי ערי החומה, והירו' מוכיח דכיון דסמוך ונראה קורא חזינן דאין תלוי בקדושת בתי ערי חומה.

ג. והגר"א עצמו כתב דיתכן דהכונה בו אין קורין חוצה לו קורין, והיינו דבכרך אין קורין כיון שנעשה של גויים אבל בסמוך קורים, והבאנו דבציץ הקודש מבאר דלביאור זה נדון הירו' לא היה משום דבטל קדושת בתי ערי חומה רק משום שאין בוא עשרה בטלנים והצענו ביאור ע"פ הריטב"א, דבדיני בתי ערי חומה שאינם ידועים השוו דין בתי ערי חומה למקרא מגילה, וממילא דין זה דברוב גויים בטל דין קדושת בתי ערי חומה אינו ידוע לכן החמירו גם במקרא מגילה משא"כ בדין סמוך דידוע דבבתי ערי חומה אין דין סמוך לא נשתנה הדין.

ד. בברכי יוסף מבאר דנדון הירו' היה אם כשנעשה הכרך של גויים אם קורין בסמוך בט"ו ופשט הירו' כמו דבו אין קורין כשנעשה של גויים גם בסמוך אין קורים, וביאר כן גם בדעת הר"ן בשם הרמב"ן במסקנת דבריו, וכן הביא מהמשאת משה, וביאר הטעם דדין סמוך ונראה הוא קולא שהקילו והקילו בודאי ולא בספק, וכל דבדברי הראשונים מבואר דטעם סמוך ונראה הוא משום דהם מוגנים בהגנת הכרך והקולא הוא דאין צריך גדרי בתי ערי חומה, וביותר דהרשב"א סבר דאינו קולא אלא מעיקר הדין.

סימן ז'

ביאור דברי הביאור הלכה בדין הנכנס לדרך של עכו"ם ודין סמוך לדרך ששמש

א. והנה הביאור הלכה סי' תרפ"ח ד"ה או ששמש כ' וז"ל כפר שהיה סמוך לדרך שקורין בט"ו ונהיה הכרך שמש יקראו בי"ד, [דבר משה], כרך של עכו"ם שאין בו ישראל כלל ישראל הנכנס לדרך זה בפורים קורא בט"ו, אם בכרך קורין בי"ד וט"ו מספק, הכפרים הסמוכים קורין בי"ד, ברכי יוסף.

והנה דברי הביאור הלכה צ"ע דמש"כ כרך ששמש בפשטות הכונה לנעשה של עכו"ם, וכונתו בזה כהירו' דכרך שחבר ונעשה של גויים וכביאור הברכי יוסף דנדון הירו' היה על סמוך לדרך של עכו"ם ומסקנת הירו' דכמו דבו אין קורין כן הסמוך אין קורא בט"ו, וכמו שהביא לדינא בשם המשאת משה דהסמוך ונראה קורא בי"ד, והנה לביאור זה בירו' כרך שחבר ונעשה של גויים דכ' הירו' בו אין קורין, חוצה לו קורין, הכונה דכיון דבכרך אין קורין בט"ו כן בסמוך אין קורין, וא"כ מה שכל אח"כ דהנכנס לדרך של גויים קורא בט"ו לכא' הוא נגד דין הירו' למאי דביאר הברכי יוסף, דשם בהמשך כ' הברכ"י דלהר"ן בשם הרמב"ן במסקנתו נקט כג' הב' בירו' בחוצה לארץ קורין בו אין קורין, והיינו דפשט הירו' דבכרך של גויים הנכנס לשם קורא בט"ו, ולפ"ז כ' הברכ"י וז"ל לפי זה כרך של עכו"ם שאין בו ישראל כלל ישראל הנכנס לדרך זה בפורים קורא בט"ו ולפי זה מכריע קצת הצד אחר בנדון דידן, דכיון דאף שהכרך חרב אי איתרמי איש יהודי בו קורא בט"ו, דין הוא שהכפר הסמוך יקראו בט"ו, א"כ משמע דלביאור הא' בירו' דכיון שאין קורין בסמוך לדרך שנעשה של גויים א"כ גם בכרך אין קורין.

ביאור ההר צבי והחזו"א בדברי הביאור הלכה

ועמד בהערה זו בדברי הביאור הלכה בהר צבי ח"ב סי' קל"א, וכתב ליישב וז"ל ואולי כונת הביאור הלכה שנהיה הכרך שמם ונהפך לשדה בור ולא ניכר כלל שהיה שם יישוב ובכה"ג אפשר דלכו"ע הסמוכין לו קוראין ב"ד דלא שייך בכה"ג גרירה אחר הכרך.

ובחזו"א סי' קנ"ד ס"ק ג' הביא דעת הרשב"א בביאור הירו' דכרך שנעשה של גויים נשאר דינו ובסמוך לו בט"ו, וכ' ואמנם עדיין לא שמענו מה דין כרך ששמם ואין בו יושבים כלל לא ישראלים ולא עכו"ם, ישראל הנכנס לשם מה דינו וכו', ובמ"ב בסי' תרפ"ח כתב בשם דבר משה דכרך ששמם, הסמוך לו קורא ב"ד, והנה דין הכרך והסמוך לו לעולם בדין אחד, ואם הכרך ששמם הנכנס לתוכו קורא בט"ו הדין נותן דגם הסמוך לו קורא בט"ו ומשמע שדעתו דכרך ששמם פקע מיניה דין מוקף, אבל אין הדבר מוכרע, ומבואר דפי' כמו שהציע בהר צבי דכונת המ"ב לחדש דחלוק כרך ששמם לגמרי מנעשה של גויים, ולפ"ז להביאור הלכה בנעשה של גויים כשם שהנכנס לתוכו קורא בט"ו כן הסמוך לו וכמו שמצדד הברכ"י במסקנתו.

והנה ביאור זה הוא מחודש דחידש הביאור הלכה בשם הדבר משה דכרך ששמם לגמרי שונה מכרך של גויים ואין מקור לחילוק זה בראשונים, דלפ"ז בנעשה של גויים קי"ל דהביאור בירו' דהנכנס לכרך של גויים וכן הסמוך קוראים בט"ו, ובשמם לגמרי שאני ומאין מקור חילוק זה.

והגר"ש דלביצקי זצ"ל כ' בקו' האגרת הזאת דיש ט"ס בביאור הלכה וצריך לתקן משאת משה במקום דבר משה⁹, ולכאו' לפ"ז כונת הביאור הלכה לברכי יוסף בשם המשאת משה דסמוך לכרך של גויים קורא ב"ד, ושם הכונה שמם מישראל¹⁰.

אלא דלפ"ז שומה עלינו ליישב דברי הביאור הלכה ממה שתמה ההר צבי דבברכי יוסף מבואר דבדין סמוך לכרך של גויים תלוי גם דין הנכנס לכרך של גויים דאם הסמוך קורא ב"ד לכאו' כן הדין הנכנס לכרך קורא ב"ד ומדוע חילק הביאור הלכה בין הסמוך לכרך של גויים לנכנס לשם.

ביאור נוסף בדברי הביאור הלכה

ב. ונראה בביאור דברי הביאור הלכה דהנה הברכי יוסף בתחילת דבריו שהביא מהמשאת משה דסמוך לכרך של גויים קורא ב"ד, תמך את הכרעת דין זה ע"פ ביאורו בירו' הנ"ל בכרך שחבר ונעשה של גויים, דלביאורו ספק הירו' היה על סמוך לכרך שנעשה של גויים מה דינו ולביאורו נדון הירו' היה על סמוך לכרך ששמם, ופשט הירו' חוצה לו קורין בו אין קורין דהכונה דלא יתכן דחוצה לו יקראו כשבו אין קורין, וכיון שבו אין קורין כיון שנעשה של גויים ואין בו עשרה בטלנים ה"ה הסמוכים, ומק' על זה מדברי הר"ן בשם הרמב"ן וז"ל ולמאי דאתאן עלה חזינן להר"ן שכתב, הרמב"ן הביא רא' דמוקף בחו"ל קרי בט"ו דגרסינן בירו' כרך שחבר ונעשה של גויים אית חמי בחו"ל קורין בו אין קורין, פירוש בירו' שאלו מילתא דריב"ל דלקמן דכרך שחבר ונעשה של עכו"ם וחרב מעשרה בטלנים ולבסוף ישב ונעשה של עכו"ם מהו, והשיבו דק"ו הוא שהרי מוקף בחו"ל קרי בט"ו שהרי הרבה מוקפין בחו"ל קרי בט"ו אף שהרבה מוקפין בחו"ל שלא היה בהם ישראל וכ"ש עשרה בטלנים וכו'.

וכ' הברכ"י ולפי גירסא זו ופירוש הרמב"ן הירו' ענין אחר, ולא עוד אלא דלפ"ז כרך של עכו"ם שאין בו ישראל כלל ישראל הנכנס לכרך זה קורא בט"ו, ולפ"ז מכריע קצת הצד אחר בנדון דידן דכיון דאף שהכרך חרב אי איתרמי איש יהודי בו קורא בט"ו דין הוא שהכרך הסמוך יקראו בט"ו הואיל דבכרך ישראל שנטפל לו ועובר אורח והוא באחד קורא בט"ו.

וכתב הברכ"י דבהמשך דברי הר"ן בשם הרמב"ן מבואר דחזר בו הרמב"ן וגרס כג' שהביא הברכ"י וז"ל הר"ן אבל הרמב"ן ז"ל כתב כרך שאין בו עשרה בטלנים אם לא רצה להקדים קורא ב"ד והביא הוכחה לזה מהירושלמי ריש ה"ד אע"פ שג' הירו' מתחלפת ואין פירושו ברור, וביאר הברכ"י דהוכחת הרמב"ן מהירו' היתה לפי מה דנקט כעת דחזר בו ממה שגרס בירו' חוצ"ל ונקט דהג' בירו' כרך שחבר ונעשה של גויים חוצה לו אין קורין בו קורין

⁹ ושם כ' דעדיין אפשר לפרש הכונה שמם לגמרי אבל זה תמוה דאין זה נזכר במשאת משה.

¹⁰ וכן שמעתי מהגרמ"ש קלין שליט"א דדבר משה לא היה מצוי לביאור הלכה רק לפעמים מביא בשמו כשמובא דבריו בהגרע"א והכונה משאת משה.

דהכונה דכמו דבו אין קורין ה"ה חוצה לו אין קורין והבין הרמב"ן הטעם משום דבנעשה של גויים אין בו עשרה בטלנים, וע"ז כ' הר"ן דג' הירו' מתחלפת ואין פירושו מחזור.

וביאר הברכ"י דמש"כ הר"ן דהג' מחולפת היינו הג' הקודמת שהיה לרמב"ן, ומה שכ' הרמב"ן ואין פירושו מחזור הכונה וז"ל דאף לג' זו לא שמעינן דאם אין בו עשרה בטלנים קרי ב"ד, דדילמא דוקא כולו עכו"ם ואין ישראל כלל אבל אי איכא ישראל אף דליכא עשרה בטלנים קרי בט"ו, ע"כ.

והנה יש לעיין דבתחילת דברי הברכי יוסף כשהתחיל בנדון אם סמוך לכרך שנעשה של גויים קורא בט"ו כתב וז"ל יש לחקור כפר שהיה סמוך לכרך שהיו קורין בו בט"ו כקריאת הכרך, ויהי היום מפני סיבה עדת ישראל יושבי הכרך אלו הן הגולים, איבדורי איבדור, עקורים היו מן הכרך לדור באשר ימצאו, ונמצא הכרך שמם, ואין גם אחד מישראל בו, אבל הכפר מיושב כמאז הימים, מי אמרינן דבני הכפר יקראו בט"ו כאשר היתה באמנה קרואים והולכים כדין הכרך, והשתא נמי מאן מירמי ממנו, דהכרך ראוי הוא לשיבת ישראל, ולימים אולי עוד ימצאון שם ישראל, או דלמא אין הכפר נדון ככרך אלא כי כרך מיושב וקרו ביה בט"ו ואילו השתא מקור משחת ומאי דהוה לא הוה ואיך יתכן דבני כפר יקראו בט"ו, ומשמע דהנדון היה דכיון דבפועל אין יהודים הקורים בכרך בט"ו גם הסמוכים כן, דהכפר נגרר אחר הכרך, וכן בתשו' משאת משה הנ"ל דהביא שם משמע דהסיבה דסמוך לנעשה של גויים אינו קורא כיון דאין קוראים בכרך אין הסמוכים נגררים אחר הכרך.

אמנם מהמשך הדברים דכ' דלפי מה דמבואר בר"ן בשם הרמב"ן דאם ישראל יכנס לכרך שנעשה של גויים יקרא בט"ו זה מכריע קצת דגם הסמוך ונראה כן דינו, ומבואר דנקט דאע"ג דבפועל אין קוראין בכרך סגי במה שאם היה ישראל נכנס לכרך היה קורא בט"ו כדי לחייב גם הסמוכים.

וצ"ל דכאן כתב הברכ"י דרק מכריע קצת הספק, והיינו דלא היה ברור לברכ"י אם כונת המשאת משה היה דתלוי בפועל אם קוראים בכרך, או דסגי דאם היה ישראל נכנס היה קורא בט"ו דהסמוך יקרא ג"כ בט"ו.

והנה מדברי הברכ"י מבואר דלהג' חוצה לו אין קורין דנקט הירו' דבנעשה של גויים אין קורין, הרמב"ן הבין דזה משום דאין בו עשרה בטלנים אין קורא בט"ו, וע"ז הר"ן כ' דאינו מוכרח דיתכן דנעשה של גויים גרע מאין בו עשרה בטלנים.

והנה לדינא השו"ע פסק דגם באין עשרה בטלנים קורא בט"ו, וא"כ צ"ע בדברי הברכי יוסף בתחילת הדברים דנקט כהמשאת משה דסמוך לכרך של גויים אין קורא בט"ו, ולמאי דצייד דזה תלוי מה דין ישראל הנכנס שם א"כ לדינא דלא בעי עשרה בטלנים הנכנס לכרך של עכו"ם קורא בט"ו ומדוע הביא המשאת משה לדינא, וע"כ דכיון דהר"ן מצדד דשל גויים גרע מאין בו עשרה בטלנים כיון דאין בו ישראל כלל, וגם היה לברכי יוסף צד דכונת המשאת משה דסמוך לכרך של גויים גם אם הנכנס לתוכו קורא בט"ו כיון דבפועל אין קורין בו ישראל אין הסמוכים קורין בט"ו, א"כ נשאר פסק המשאת משה דסמוך לכרך של גויים אין קורא בט"ו, או משום דבאין ישראל כלל גם בכרך אין קורין בט"ו, או משום דהסמוך אין קורא כשאין קוראים בפועל בכרך, וא"כ יתכן דגם למסקנת הברכ"י נשאר הכרעת הדין כהמשאת משה דסמוך לכרך של גויים אינו קורא בט"ו.

ומעתה אתי שפיר היטב פסק הביאור הלכה שדבריו בנויים על דברי הברכ"י שם דבנכנס לכרך של גויים קורא בט"ו כיון דהשו"ע פוסק דלא צריך עשרה בטלנים, ואע"ג דהר"ן מצדד דבכולה גויים גרע מעשרה בטלנים צד זה לבד אינו סיבה לפטור הנכנס לכרך, אבל בסמוך לכרך דבזה יש צד דכל שאין קורין בפועל בכרך אין הסמוך קורא בט"ו, א"כ זה נשאר לדינא דאין הסמוך קורא בט"ו, וגם אם נימא דתלוי מה הדין בישראל הנכנס לכרך יש כאן צירוף מה דיש צד להר"ן דבכולה גויים גרע מאין בו עשרה בטלנים והנכנס לכרך אינו קורא בט"ו.

הכרעת החזו"א בדין סמוך לכרך שנעשה של גויים

ג. הנה נתבאר דהברכ"י הבין מה שכ' הר"ן בשם הרמב"ן דכרך שאין בו עשרה בטלנים קורא ב"ד הוא מדברי הירו' כרך שנעשה של גויים דאמר הירו' בו אין קורין חוצה לו קורין, והבין הרמב"ן דבו אין קורין משום שכשנעשה של גויים אין בו עשרה בטלנים, ולדעתו הסתפק הרמב"ן בדין זה כשצייד לגורס בדברי הירו' בו אין קורין בחו"ל קורין, אבל החזו"א בסי' קנ"ד ס"ק ג' כ' דמהמבואר בחי' הרמב"ן דמקורו לדין דבעי עשרה בטלנים בכרך הוא מדברי הירו' דאמר עיר שאין בו עשרה בטלנים תקנתו קלקלתו, וא"כ נשארים דברי הרמב"ן דגרס בירו' בכרך שנעשה של גויים בו אין קורין חו"ל קורין, וכמו שביאר הרמב"ן בחי' את דברי הירו' דהנדון בכרך

שנעשה של גויים הכונה דהיתה תקופה שנעשה של גויים וממילא בטלו עשרה בטלנים ובזה הסתפק הירו' מה הדין אם אח"כ חזרו העשרה בטלנים, ופשט מהא דקורין בחו"ל אע"ג דבתחילה לא היה עשרה בטלנים.

וכתב החזו"א דיש דוחק בירו' להרמב"ן דהנדון בכרך של גויים היה כשחזרו ישראל, אבל למאי דקי"ל דלא בעי עשרה בטלנים נשאר ביאור הירו' כפשוטו דהנדון הוא מה הדין כשעכשיו של גויים, ופשט הירו' להרשב"א, ולביאור הא' להגר"א, דגם בו, וגם בסמוך לו קורין בט"ו, וכן לביאור הב' דהגר"א כן הוא הדין לגבי הסמוך לכרך של גויים קורא בט"ו גם אם הנכנס לכרך אינו קורא, א"כ פשוט דהכא קי"ל דכרך של גויים הסמוך קורא בט"ו, ודלא כהביאור הלכה דהביא מהברכ"י דסמוך לכרך של גויים קורא ב"ד, וז"ל החזו"א סוף ס"ק ג' נמצא לדינא דכרך שחבר ונעשה של עכו"ם, הסמוך לו קורא בט"ו כמו שמבואר בירו' לפי גיר הריטב"א והגר"א, ולא מצינו מי שחולק על זה.

ונראה לבסס פסקו של החזו"א לגבי סמוך לכרך שנעשה של גויים גם מסברא דהנה יסוד הברכי יוסף בנוי על יסוד המשאת משה דדין סמוך ונראה הוא דין גרירה שהסמוך ונראה נגרר אחר הכרך, וכן על המבואר בר"ן דדין סמוך ונראה הוא קולא שהקילו דאע"ג דלגבי בתי ערי חומה אין הסמוך ונראה נחשב כהכרך א"כ הקולא היא רק היכי דהכרך קורא בט"ו, אבל לעיל הבאנו דדעת הרשב"א דדין סמוך ונראה אינו קולא אלא שורת הדין דכיון דהם כלולים בהגנת הכרך הרי הם כאנשי הכרך, וגם להראשונים דכ' דזה קולא ביארנו דגדר הקולא הוא דלא בעי גירי בתי ערי חומה אבל טעם הקולא הוא משום שהם כלולים בהגנת הכרך, א"כ יש צד גדול דדין הסמוך ונראה אינו מדין גרירה אלא דין עצמי, וכנ"ל בס"א'.

וכתב עוד החזו"א וכן כתב בבה"ל שם בשם הברכ"י דכרך ששמו ונעשה של עכו"ם ישראל הנכנס לשם קורא בט"ו, ואמנם בברכ"י לא החליט זה ודעתו שם נוטה דהנכנס קורא ב"ד [וכונתו למה שכ' הברכ"י דהר"ן מצדד דגם אם נימא דבאין עשרה בטלנים קורא בט"ו כשנעשה של גויים ואין ישראל כלל גרע] אבל כל דברי הברכ"י נכתבו בזמן שלא היה בידו לא הרמב"ן ולא הריטב"א, אבל כשזכינו לדבריהם אין מקום למש"כ הברכ"י, והיינו דלהרשב"א ולהגר"א בביאור הראשון מבואר דגם בכרך של גויים הנכנס לשם קורא בט"ו, וכל מש"כ הברכ"י דהר"ן יש לו צד דשל עכו"ם גרע מאין בו עשרה בטלנים הוא לפי הבנת הברכ"י בר"ן בשם הרמב"ן וכנ"ל.

דעת החזו"א בכרך ששמו

ד. יעויין חזו"א סי' קנ"ד ס"ק ג' דכ' דנראה דלענין בתי ערי חומה בחרבו הבתים ולא נשאר ו' בתים בטל קדושת בתי ערי חומה, ואם חזרו ונבנו חזר דין בתי ערי חומה, וכן בנעשה של עכו"ם בטל קדושת בתי ערי חומה, חזרו ישראל חזרה הקדושה, והק' החזו"א מדוע לא ביארה הגמ' את המימרא של ריב"ל מגילה דף ג' כרך וחרב ולבסוף ישב קורא הט"ו והגמ' תמהה מה הביאור, וביארה הכונה שחבר מעשרה בטלנים, ומדוע לא ביארה הגמ' הכונה שחברו הבתים או נעשה של גויים דבזה לגבי מגילה כשלבסוף ישב קורא בט"ו, וחזינו דגם בחרבו הבתים או נעשה של גויים קורא בט"ו.

וכתב החזו"א והלכך נראה דלענין מקרא מגילה אף אם חרבה ואים שם ו' בתים מ"מ קורין בט"ו, וכן אם נעשית של עכו"ם.

והנה ז"ל הגמ' אמר ריב"ל כרך שחבר ולבסוף ישב נדון ככרך, מאי חרב, אילימא חרבו חומותיו ישב אין לא ישב לא והתניא רבי אליעזר ב"ר יוסי אומר אשר לוא חומה אע"פ שאין לו עכשיו והיה לו מקודם לכן, אלא מאי חרב שחבר מעשרה בטלנים, והק' התו' מה הגמ' מוכיחה מראבר"י הרי רבנן חולקים וסוברים דכיון דקדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבא בחרבו החומות אין חוזר הקדושה, ותל' דע"כ סבר ריב"ל דקידשה לעתיד לבא דאל"כ גם בלא חרבו בטל קדושת בתי ערי חומה, ומשמע בתו' דלמ"ד לא קידשה לעתיד לבא אין דין מקרא מגילה במקום חומה כיון דבטלה הקדושה.

אבל בר"ן על הרי"ף ריש מגילה כתב בטעם שקבעו מוקף מימות יהושע וז"ל אילו תלו הדבר מימות אחשורוש אילו תלו הדבר מימות אחשורוש היתה אר"י שהיתה החריבה באותן הימים נידונית כפרזים והיה גנאי בדבר ולפיכך תלו הדבר בימות יהושע בן נון כדי שתהא נידונית ככרכים, שאע"פ שעכשיו אין להם חומה כיון שהיתה מוקפת מימות יהושע בן נון הרי דינה כאילו יש לה חומה כדאמרינן בגמ' אע"פ שאין לה עכשיו והיה לה קודם לכן, ואפילו למ"ד קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבא ונמצא שלא היתה חומת ארץ ישראל מעלה ולא מורדת לענין בתי ערי חומה מכל מקום לא היתה חוצה לארץ יתירה עליה בדין זה כלל אבל אם נתלה הדבר לענין מגילה מימות

אחשוורוש נמצאו כמה עיירות שבחוצה לארץ שנידונות כמוקפות חומה ורוב אר"י כפרזים, ומבואר דנקט דלא כהתו' הנ"ל דלגבי מגילה היה ענין מיוחד משום כבודה שלא ישתנה מחמת חורבן החומות דינה לגבי מקרא מגילה. ובהגהות יד אפרים על השו"ע סי' תרפ"ח כ' דמרום הראשונים משמע כהר"ן דגם למ"ד לא קידשה לעתיד לבא קורא בחרבו החומות בט"ו.

וא"כ לכא' מבואר כדברי החזו"א דגם אם בדיני בתי ערי חומה יש הלכה של ו' בתים ובחרבו הבתים בטל הדין בתי ערי חומה לגבי מקרא מגילה אינו כן, דאין מסתבר לחלק בין חרבו החומות לחרבו הבתים, והיה החזו"א יכול להוכיח כן גם מגוף הדין ולא רק מדלא אוקמי הגמ' את דברי ריב"ל בשמם.

אלא דיש לעיין דבגמ' שם איתא ואמר ריב"ל כרך שהוקף ולבסוף ישב נדון ככפר מ"ט וכי ימכור איש בית מושב עיר חומה, שהוקף ולבסוף ישב, ולא שישב ולבסוף הוקף, ורש"י ביאר דהכונה לגבי בתי ערי חומה ולא לגבי מקרא מגילה, אבל תו' ושאר הראשונים נחלקו בזה, ואיכא בזה ב' דרכים דדעת הרשב"א דהשוו חכמים דיני מקרא מגילה לדיני בתי ערי חומה ומה שסמוך ונראה נדון ככרך אע"ג דלגבי בתי ערי חומה אינו ככרך זה משום דכיון דהם מוגנים בהגנת הכרך הם כאנשי הכרך, ודעת הריטב"א דבדינים הידועים שאין נוהגים בבתי ערי חומה לא השוו דין בתי ערי חומה לדין מקרא מגילה, אבל בדינים דאין ידועים השוו שלא יטעו בבתי ערי חומה.

ויוצא דלהרשב"א שהשוו א"כ צריך להיות דלמ"ד לא קדשה לעתיד לבא לא יהיה דין מקרא מגילה, משא"כ להריטב"א דתלוי בדינים הידועים הכא הוא דין ידוע ואינו נוהג, וא"כ צ"ע על היד אפרים דכ' בפשיטות לא כן.

ונראה דהישוב לכך הוא דהכא שאני וכמו שכ' הר"ן דכיון דמה דתקנו מוקף מימות יהושע הוא משום כבוד ארץ ישראל שלא יהיה ניכר חורבנה א"כ לגבי חרבו החומות יתכן דאינו תלוי בדיני בתי ערי חומה משום זה גם להרשב"א דבשאר דינים השוו.

וא"כ לפ"ז גם בנעשה של גויים או שמם ג"כ יש סברא זו שכל שבטל דין בתי ערי חומה מחמת חורבנה של ארץ ישראל בזה תקנו דלגבי מקרא מגילה לא יתבטל דינה, וכהכרעת החזו"א.

והנה מה דדן החזו"א אם בחרבו הבתים או בנעשה של עכו"ם בטל דין מקרא מגילה הוא אחר דבדין בתי ערי חומה בטל הקדושה, וכן מבואר בביאור הגר"א דנדון הירו' בחרה ונעשה של עכו"ם הוא ברוב עכו"ם ומשום דבטלה הקדושה, אבל בדברי הברכי יוסף הנ"ל מבואר בדעת הר"ן דמצדד דבנעשה של עכו"ם יש צד דליכא דין מקרא מגילה דאע"ג דלא בעי עשרה בטלנים מ"מ בעי שיהיה מקום מגורי ישראל, ומשמע שם דסגי בישראל א' הדר שם לזה, אבל להגר"א והחזו"א דהנדון בשך עכו"ם משום שבטלה הקדושה הוא אפילו ברוב עכו"ם.

וכן לגבי שמם הנדון הוא משום דבבתי ערי חומה בטל הקדושה, אבל ההר צבי הנ"ל כ' דמסברא דכרך ששמם לית בו דין סמוך ונראה משום דאין דין גרירה לכרך ששמם ולפ"ז אין תלוי בו' בתים וכמו שכ' החזו"א אלא בשמן לגמרי.

ובקו' האגרת הזאת להגר"ש דבליצקי זצ"ל, הביא דברי החזו"א והק' דאין מסתבר דכרך ששמם ואין זכרון לכרך דישאל שיטע אהלי אפדנו על מקום השממה יחול עליו דין מוקף, אבל להנ"ל דביארנו בשם הר"ן דבחרבו החומות אין מתבטל דין מקרא מגילה משום דכל מה שתקנו מוקפין מימות יהושע הוא משום כבודה של ארץ ישראל שלא יהיה ניכר חורבנה ה"ה בנעשה שממה אין להכריח מסברא דבטל מיניה דין מוקף לגבי מ"מ דאולי זה בכלל מה שקבעו חכמים משום כבודה של ארץ ישראל שלא ישתנה דין מוקף מהערים החריבות בארץ ישראל.

מסקנת ההלכה בנעשה של גויים ושמם

ה. נמצא דלמסקנא יש יסוד גדול מדברי הראשונים דבנעשה של גויים גם הנכנס לכרך וגם הסמוך ונראה קורא בט"ו, וכן בשמם הכרך יש צד גדול דדינו כנעשה של גויים דהנכנס לשם קורא בט"ו וכן הסמוך ונראה לשם, וגם אם נימא כההר צבי דחידש הביאור הלכה דשמם גרע משל גויים, לגבי הסמוך ונראה לכרך ששמם יתכן דגם אם נימא דבשמם אין קורין בו בט"ו הסמוך קורא, וכמו שהגר"א מצדד בירו' דבנעשה של גויים בו אין קורין אבל חוצה לו קורין, וביותר למאי דכ' דבראשונים מבואר דדין סמוך הוא משום דהם כלולים בהגנת הכרך לכן דינם ככרך דין הסמוך הוא דין עצמי ואין תלוי בדין הכרך, א"כ קשה לצרף לדינא לסמוך בעיר לוד על זה דיש צד גדול ללוד המוקפת כעת שמם, דאין זה מכריע דבטל דין סמוך וכטענת הציץ הקודש.

ואע"ג דכששמם אין את המעלה שהסמוך משותף עם הכרך יתכן דלהרשב"א והריטב"א דיסוד דין סמוך ונראה הוא משום דהם כלולים בהגנת הכרך סגי שהיה משותף אם היה הכרך בנוי ואין תלוי אם עכשיו משותף.

סימן ח'

דין סמוך ונראה לכרך מסופק

א. בברכי יוסף בסי' תרפ"ח כ' בשם תשו' משאת משה דכפר הסמוך לכרך מסופק קורא בי"ד, וכ' וז"ל והכי מסתברא כיון דאעיקרא האי דסמוך ונראה חידוש הוא לענין מגילה משא"כ בבתי ערי חומה וכמש"כ לעיל תסגי לן ודאין דקרי בט"ו לחוד לדרוש סמוכים כמשפטם [היינו שבזה נתחדש שסמוך ונראה דינו ככרך] אבל היכי דכרכים גופיהו יספוק עלימו, [היינו שיש ספק מה דינן ומחמירים ב' ימים מספק] הסמוך ונראה דינן כעירות דעלמא.

ומה ש' הברכ"י כמש"כ לעיל כונתו למה ש' בשם המשאת משה בתשו' הנ"ל דכרך שנעשה של גויים אין קורא הסמוך בט"ו, ומדייק ברכ"י הל' כרך וכל הסמוך לו נדון ככרך, והביא גם את ל' הר"ן דהטעם דחילקו בין בתי ערי חומה דסמוך אין לו דין בתי ערי חומה, לבין מקרא מגילה דנתנו דין לסמוך ככרך, וכ' הר"ן בשם היר' דזה קולא שהקילו על הסמוכים, ולכן כ' דמסתבר דדוקא א"כ כשנוהג בכרך בט"ו הקילו על הסמוך להיות נדון כמוהו, וא"כ גם כאן כיון שהוא חידוש שחידשו להקל הקילו במה שהוא ודאי אבל לתת על הסמוך חומר הכרך של דיני ספיקת לנהוג ב' ימים לא מצאנו.

והיינו דב' הדינים של המשאת משה יסוד א' להם דין סמוך ונראה הוא קולא שהקילו בסמוכים ונראים דיגררו אחר הכרך ויכללו בדין הכרך, ולכן בנעשה של גויים, או כשהכרך ספק אין בכח הכרך לגרור הסמוכים.

ובאמת דכן יתכן לדון לדעת האחרונים הנ"ל דיסוד דין סמוך ונראה הוא להשוות המנהג בזה יתכן דזה למה שנוהג בודאי אבל מה שמחמירים מספק גם בט"ו בזה אין צריך להחמיר בסמוך ונראה.

אבל למאי דביררנו לעיל סי' א' דדעת הרשב"א דדין סמוך ונראה הוא משום שדרך הסמוכים להיכנס לכרך בעת מלחמה ממילא הם כלולים בהגנת הכרך ואינו קולא אלא מעיקר דין הסמוך ונראה לגבי מקרא מגילה כמוקפים כיון שהם כלולים בהגנת הכרך א"כ אין סיבה לחלק בין ודאי לספק, וגם להריטב"א דנקט כהירו' זה קולא מ"מ גדר הקולא הוא משום שהסמוכים ונראים כלולים בהגנת הכרך א"כ אין מסתבר לחלק בין דין ודאי לדין ספק דאין הכרח דזה דין גרירה של הסמוך אחר הכרך, וכן לדרך האחרונים דיסוד דין סמוך ונראה ככרך הוא משום דמנהג הכרך מתפשט על סביבותיו ג"כ אין זה סברא ברורה כל כך דבמה דמחמרים בט"ו אין דין זה.

א"כ לדינא יש מקום לחשוש לדעת החזו"א דחולק על הברכי יוסף כיון דבראשונים יש סמך גדול לדעה זו.

וגם חזינן דהמנהג היה בארץ ישראל דנהוג ב' ימים גם בסמוך לספק כמנהג צפת וגלילותיה, א"כ ודאי יש מקום להחמיר בזה.

דין ספק סמוך ונראה לכרך

ב. הנה עד השתא הבאנו הנדון בסמוך למקום מסופק אבל כרך ודאי שיש ספק על עיר אם היא סמוכה או נראית לכרך בזה יש לדון אם לדעת הברכי יוסף ג"כ מקילים, ובכף החיים כתב לגבי מחלוקת הפוסקים בדין נראה שאינו סמוך אם יש לזה דין נראה או לא, וכ' דכיון דזה ספק דיינן במקום זה כמקום מסופק דקוא בי"ד וט"ו.

וראיתי בשו"ת אור לציון ח"א סי' מ"ו דכ' בפשיטות דספק סמוך ונראה ג"כ קורא רק בי"ד, וטעמו ונימוקו דהטעם דכ' הברכ"י דסמוך לספק קורא בי"ד משום המבואר בר"ן דסמוך ונראה נדון ככרך הוא קולא שהקילו, וביאר דהקולא הוא שלא ייבטלו ממלאכתם בב' הימים כיון דסמוך ונראה בדרך כלל מלאכתם בעיר אם ינהגו בי"ד נמצאו בטלים ממלאכה ב' ימים ובה הקילו עליהם שלא יצטרכו לבטל יומיים ולכן נוהגים בט"ו, אבל במקום ספק אם נחמיר עליהם בב' הימים נמצא שמחמירים עליהם ולא מקילים, ולפ"ז כ' דה"ה כשיש ספק אם הוא סמוך ונראה מקילים שלא להחמיר יומיים¹¹.

¹¹ ולא הבנתי הסברא דכיון דהקולא הוא שיקראו בט"ו כיון דבדרך כלל מלאכתם בעיר ואם יעשו בי"ד נמצא בטלים ב' ימים א"כ כשהם סמוכים למקום שנוהג בט"ו א"כ ממילא הם בטלים גם בט"ו ומדוע נחשב שמחמירים עליהם במה שנוהג מספק, וצ"ע.

והנה מה שכ' דכונת הר"ן במה שכ' דמקילים הוא דלא יפסידו יומיים ממלאכה, לעיל הבאנו דבירו' שהוא מקור דברי הר"ן מבואר דהקולא הוא מה שלא החמירו דין בתי ערי חומה בסמוך ונראה אבל טעם הסמוך ונראה הוא משום שהם מוגנים בהגנת הכרך, וגם לדרך האחרונים כ' טעמים אחרים מדוע סמוך ונראה נגררים אחר הכרך או שלא יהא חוכא כהטורי אבן, או כהחת"ס להשוות השמחה במקומות הסמוכים, או שמנהג הכרך מתפשט על סביבותיו כמהר"ם אלשיך ולכל זה אין סברא דבספק סמוך לא יהיה דין זה, ואחר דבכף החיים נקט בפשיטות לא כהאור לציון אין לנטות מדבריו לדינא.

סימן ט'

גדר דין נראה

א. מגילה ב' ע"ב כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו נדון ככרך, עד כמה, אמר ר' ירמיה ואיתימא רב חייא בר אבא כמחמתן לטבריא מיל, ובדף ג' ע"ב תנא סמוך אע"פ שאינו נראה נראה אע"פ שאינו סמוך, בשלמא נראה אע"פ שאינו סמוך משכחת לה כגון דיתבה בראש ההר, אלא סמוך אע"פ שאינו נראה היכי משכחת לה א"ר ירמיה שיושבת בנחל, וברש"י דף ב' ע"ב ד"ה עד כמה כ' חשיב לה סמוך, ומשמע מרש"י דנראה הוא גם ביותר ממיל, וכן בחי' הריטב"א כ' וז"ל ודעת רבותי כל סמוך הוא דמשערינן במיל דכיון שאינו נראה אמו אינו חשוב סמוך ביותר ממיל, אבל בנראה כל שהוא נראה עמו ומשתתף עמו בעניניהם ולית ליה שיעורא.

ובר"ן על הרי"ף כתב וז"ל מפרש בגמ' נראה אע"פ שאינו סמוך כגון דיתבא בריש טורא, סמוך אע"פ שאינו נראה כגון שיושבת בנחל, וי"מ דנראה וסמוך¹² דקאמר היינו דמתחשב מתחומי העיר דוקא [אפילו מופלג כמה], והכי דייק לישנא נראה אע"פ וכו' ולא קאמר רואין אותו מן העיר, מיהו הא והא נמי איתא דרואין אותו מן העיר בעינן, אי נמי אפשר דכי אמרינן ועד כמה אמר רבי ירמיה כמחמתן לטבריא מיל אכולא מילתא מהדר בין לנראה עמו בין לסמוך, ומ"מ [אפי' לפירושא קמא] אינו נראה שאם היה רחוק מן הכרך כמה פרסאות מפני שרואין אותו מן הכרך יהיה נדון ככרך, ע"כ.¹³

והיינו דבר"ן כ' דבין סמוך ובין נראה צריך שישתתפו בעניני הכרך ודייק כן מהלשון נראה עמו היינו שמהכרך רואין הכפר ומהלשון עמו משמע דבעי משותף עם הכרך בענינו, אלא דכ' הר"ן דלא סגי שרואים העיר מהכרך וצריך שיראו גם הכרך מהעיר, ועוד מבואר בר"ן דמסתפק אם שיעור מיל הוא גם בנראה או רק בסמוך, וכ' דמ"מ פשוט דגם אם נראה לא בעי שיעור מיל אין מסתבר שרחוק כמה פרסאות יש דין נראה.

והנה השעה"צ סי' תרפ"ח אות ה' דכ' דרך בנראה בעי שישתתף ולא בסמוך, וכ' דכן משמע בריטב"א, וכונתו לדברי הריטב"א בדף ב' ע"ב ד"ה ועד כמה דהזכיר הריטב"א דבנראה צריך שישתתף והבין השעה"צ דדוקא נראה, אמנם בריטב"א בדף ב' ע"א ד"ה וכי תימא בהא, וכן בדברי הריטב"א בדף ג' מבואר דגם בסמוך צריך שישתתף, וכדברי השעה"צ כתב גם החזו"א בפשיטות בדעת הר"ן, וזה משום דגרס החזו"א בר"ן נראה עמו ולא גרס סמוך, וצ"ע מדברי הריטב"א כאן דגם בסמוך הצריך שישתתפו, וכן בב"י בסי' תרפ"ח משמע בדעת הר"ן דגם הסמוך בעי שישתתפו, וצ"ע.

ובפמ"ג סי' תרפ"ח משבצ"ז ס"ק ג' כ' בדעת הר"ן דבין בסמוך ובין בנראה בעי שישתתף בעניני הכרך, וביאר דהכונה שנשתתפים במיסים וארנוניות, וכ' דלנראה יש לר"ן הוכחה מהלשון נראה עמו, אבל בסמוך כתוב הלשון סמול לו ואין ראוי, וביאר דהראי' מדלא חילק ריב"ל ממע דבשניהם בעי שיהיה משותף בעניני העיר.

אמנם במאירי כ' וז"ל וכל הנראה עמו ואע"פ שאינו סמוך לו כגון שעומד במקום גבוה אע"פ שלענין בת ערי חומה כל שהוא חוץ לחומה נדון כבתי החצרים לענין מגלה נדון ככרך וקורא בט"ו, ונראין הדברים בנראה עמו שהוא

¹² ויש שאין גורסין סמוך בר"ן רק נראה במקום תיבת סמוך גורסין עמו.

¹³ והנה בר"ן איכא ב' גירסאות דיש גורסין בתחילת דבריו דנראה וסמוך בעי שיתחשב מתחומי העיר אפילו מופלג כמה ולפ"ז צריך לבאר דמיתחב מתחומי העיר הכונה כמו שכ' הריטב"א דהם משתתפים בעניני העיר, ויש גורסין דנראה בעי שיתחשב מתחומי העיר ולפ"ז הכונה דגם בנראה בעי שיעור מיל ואין גורסין אפילו מופלג כמה, ומה שסייע הר"ן מהלשון נראה עמו דמשמע דבכרך רואין את העיר לכאן זה אתא שפיר לגי' דכונת הר"ן שישתתף בעניני העיר וזה ולכן קאמרה הגמ' הלשון נראה דבעי שבכרך יהיו רואין את העיר ועי"ז הכרך משותף עם העיר, אלא דמוסיף הר"ן דגם מהעיר צריך לראות הכרך, אבל להגי' דכונת הר"ן על נראה דבעי שיעור מיל מה הראי' מהלשון נראה עמו, וכן מהמשך דברי הר"ן דכ' דיתכן דגם נראה בעי שיעור מיל מבואר דבתחילה לא נתכוין הר"ן לזה.

מאותו מחזו וטפל לאותו כרך על דרך שאמרו בחשבות ובנותיה ובית שאן ובנותיה, ויש לפרש בששטח כל אותו הכפר הנראה עמו נראה להדיא, ע"כ, ולכא' במאירי משמע כהחזו"א דדוקא בנראה בעי שיהיה משותף עם הכרך.

ולעיל כ' דהטעם דבעי שישתתפו להראשונים דטעם סמוך ונראה משום דהם מוגנים בהגנת הכרך הוא משום דבזה בדרך כלל הם נכנסים לכרך בעת צרה, אבל להאחרונים דזה כדי שלא לחלק המנהג א"כ דוקא כשהם משתתפים יש הלכה זו דאין מחלקים המנהג, ומל' המאירי דהכפר טפל לכרך משמע ק' כהאחרונים דיסוד הדין הוא שלא לחלק המנהג.

והנה מה דאומרת הגמ' כגון דיתבא בריש טורא בפשטות הכונה דהעיר יושבת בראש ההר כמו יושבת בנחל דהכונה דהעיר הסמוכה היא בנחל, וכן מפורש ברא"ש סוף סי' א', ובפמ"ג בסי' תרפ"ח במשבצ"ז ס"ק ג' כ' דלפ"ז נראה עמו הכונה דהעומד בראש ההר רואה את העיר והכרך בראיה אחת, וכ' דבר"ן משמע לא כן, וכונתו להר"ן הנ"ל דכ' וז"ל והכי דייק לישנא נראה אע"פ וכו' ולא קאמר רואין אותו מן העיר, מיהו הא והא נמי איתא דרואין אותו מן העיר בעינן, וכ' הפרמ"ג דלהר"ן הכונה דהכרך בהר ונראה עמו הכונה דהעומד בכרך רואה את העיר ומהלשון נראה עמו דייק הר"ן דצריך משתתף בעניני הכרך, והוסיף הר"ן דצריך דגם מהעיר שאינה בעיר יראו את הכרך בהר.

וכביאור הרא"ש מבואר ברבינו ירוחם ובפסקי ריא"ז ובחדושי הר"ן [הובא בקובץ שיטות קמאי] דהכונה בנראה דהעיר נמצאת בראשי הערים.

ול' השו"ע וכן הכפרים הנראים עמהם אפילו אינם סמוכים כגון שהם בהר או שסמוכים להם אפילו אינם נראים עמהם כגון שהם בעמק, ומשמע מהל' דהעיר היתה בהר אבל כשהעיר בעמק אינה נראית, ולהפמ"ג בר"ן גם כשהכרך בהר והעיר בעמק ג"כ חשוב נראה, אמנם יתכן דעמק הכונה דזה במקום עמוק.

מח' הפוסקים בנראה יותר מאלפיים אמה

ב. והנה לעיל הבאנו דברש"י משמע דרק בסמוך צריך שיעור מיל אבל נראה גם יותר, וכן הוא בביאור רבינו חננאל בסוגיין, ובר"ן מסתפק בזה, אבל ברמב"ם פ"א מה' מגילה ה"י איתא וז"ל כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו אם אין ביניהם יתר על אלפיים אמה הרי זה ככרך וקורא בט"ו, ובמ"מ תמה על גירסא זו דא"כ מה ההבדל בין סמוך לנראה ובגמ' איתא נראה אע"פ שאינו סמוך, וכ' דיש לתקן הגי' ברמב"ם כרך וכל הנראה וכל הסמוך ועל זה כ' הרמב"ם שיעור מיל ולא על נראה.

ובכס"מ כ' דכדברי הרמב"ם יש צד בר"ן וגם בטור איתא כל' הרמב"ם ומיישב קו' המ"מ בב' אופנים או דמה שהגמ' אומרת עד כמה זה רק על נראה אבל סמוך הוא דוקא כשהוא תוך עיבורה של עיר, או דגם בסמוך הוא עד מיל רק יש הבדל בצורת המדידה דסמוך שאינו נראה מודדים במדת הקרקע, ונראה מודדים במידה אורית, או דיש לדחוק ברמב"ם ג"כ דשיעור מיל כונתו רק על סמוך.

ול' הרוקח כרך וכל הסמוך לו נדון ככרך וכל הנראה עמו עד מיל נדון ככרך, ומשמע כתי' קמא דהכס"מ דסמוך הוא רק שיעור עיבורה של עיר, ובב"ח כ' דהוא שיעור של שבעים אמה ושיריים.

אבל בארחות חיים הלשון כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו אם אין ביניהם יתר על אלפיים אמה נדון ככרך ומשמע דגם בסמוך וגם בנראה השיעור אלפיים אמה, וכן הלשון בכל בו.

וברבינו יהונתן מלוניל מפורש כדעת המ"מ דמיל הוא רק בסמוך אבל נראה הוא גם ביותר ממיל.

ובד"מ סי' תרפ"ח כ' באופן אחר לחלק בין סמוך לנראה דבנראה השיעור מיל גם אם בפועל כדי להגיע צריך להגיע ליותר ממיל וכגון שיש נחל המפסיק הדרך וצריך להקיפו, אבל בסמוך צריך שיוכלו להגיע בפועל תוך שיעור מיל.

ובב"ח מיישב באופן אחר דבסמוך ואינו נראה צריך שיהיה תוך מיל, ובנראה גם חוץ מיל רק שלא יהיה יותר ממיל, ואופן נוסף כ' דסמוך הוא שיעור שבעים אמה ושיריים.

ובט"ז סי' תרפ"ח ס"ק ג' מבאר דבנראה מודדים המיל עד תחילת ההר ובסמוך מודדים עד העיר עצמה.

והנה לשון השו"ע וכן הכפרים הנראים עמהם אפילו אינם סמוכים כגון שהם בהר או שמסוכים להם אפילו שאינם נראים עמהם כגון שהם בעמק ובלבד שלא יהיו רחוקים יותר ממיל, ומבואר דשינה השו"ע מלשון הטור והרמב"ם ונקט דרק בסמוך בעי שיעור מיל אבל נראה גם ביותר ממיל.

במ"ב סי' תרפ"ח ס"ק ו' מביא נדון זה ובשעה"צ אות ז' כ' דקי"ל כרוב הראשונים דנראה הוא גם ביותר ממילא והכא קי"ל, ויש קצת לעיין דבביאור הגר"א מצדד דדוקא עד מיל ומדוע נטה המ"ב מדעתו, ובכף החיים כתב לדינא דנראה יותר מאלפיים אמה דינו כמקום מסופק הקורא בי"ד וט"ו.

מסקנת ההלכה בדין פורים בשכונת אחיסמך

להמתבאר בכל הנ"ל יוצא דשכונת אחיסמך יש לדון אותה כעיר מסופקת לנהוג פורים בי"ד ובט"ו, ולברך בי"ד, ולנהוג כל דיני פורים ב' הימים מג' סיבות.

א'. כהכרעת חכמי וגאוני ירושלים זצ"ל הנ"ל לדון את עיר לוד והסמוכות לה כספק מוקפות מכיון שהוחזק שעיר לוד המוקפת היתה באיזור זה ממילא יש צד דשכונת אחיסמך עצמה נבנית במקום לוד שהיתה מוקפת.

ב. דעת מומחים דיש סימנים דהעיר לוד לא זזה ממקומה ולדעתם לוד המוקפת היא במקום בו היתה לוד העתיקה כל השנים, ולדעתם שכונת אחיסמך הוא ספק סמוך ונראה לעיר ודאית דדינו דנחשב מקום מסופק.

ג. כיון דבעיר לוד הוכרע לנהוג כעיר מסופקת א"כ אחיסמך שהוא סמוך לה א"כ לדעת החזו"א דגם עיר הסמוכה ונראית לעיר מסופקת קורא בב' הימים, והראנו לדעת דבדברי הראשונים יש יסוד לדון כן, והמנהג בארץ ישראל היה כן.

מכל זה נראה דמעיקר הדין יש לדון בה דין עיר מסופקת וכמבואר בשו"ע דיש לנהוג בי"ד ובט"ו כל דיני פורים ולברך בי"ד, בין אנשים, בין נשים, ומחנכים את הקטנים לקרותה, "וטוב לב משהתה תמיד".

* * *